

3

DE
MVNDI CREATIONE
Ac
FABRICA
Liber.

Prolegomenon Fabricæ mundi

Caput primum.

Intentio totius Cosmographiae.

AX I O M A est omni menti opificium huius mundanæ machinæ aliquomodo inspici-
enti, Deum ipsius autorem immensæ potentia, sapientia & bonitatis esse, ac de potentia
quidem dubitare est impossibile, ei qui ex nihilo conditum, non aeternam eius materiam
crediderit. De sapientia vero & bonitate si cui nondum plene apparet, neandum confide-
rato ornatu & laudatissima, exquisitissima, sapientissimaque dispositione fabricæ, is no-
biscum eam perscrutetur, donec ipsam operis unde quatenus ex ipso Dei verbo, & manifesta
rerum experientia licet) perspecti contemplatio persuadeat. Id enim molimur, dum Cosmographiam
tradimus, ut ex mirabili omnium rerum in unum Dei finem concordia, & ex inperscrutabili in compo-
sitione prouidentia, infinita Dei sapientia, & inexhausta eius bonitas conspiciantur, quo ad venerandā
eius maiestatem, colendam amplexandamq; eius diuitem bonitatem, perpetuo feramur. Affulgeat lux
eius intellectu nostro, & mentem ad veram hanc sapientiam dirigat. Itaque immensa illa Dei bonitas
suam intra se gloriam, præ nimia exuberantis fecunditatis parturitione, continere non poteris, homi-
nem voluit creare, cui suam gloriam communicaret, quem cum sua sapientia corpore amiciendum,
qualem videmus & prima eius creatio exhibet, conciperet, mundum hunc quem contemplandum sus-
cepimus, & partes eius ad hominis sic constituti, vsum necessarias, in eum quem videbimus ordinem, na-
turam & proportionem, iuxta ideam eius ab aeterno conceptam, per omnipotentiam suam condidit
atque digessit. Primus igitur finis operum Dei, primaque intentio est, communicare gloriam suam,
proxima hominis creatio, tertia reliqui mundi dispositio, postremus hic intentionis scopus initii fuit
operis, à cuius primo exordio mundi descriptionem auspicari oportet eum, qui utiliter ipsam ad philo-
sophiam extendere volet.

Solent curiosi homines interrogare, quid fecerit Deus antequam mundum conderet, quomodo &
vbi tum erat, cum nullus esset locus ac tempus, cur non multis seculis prius orbem condiderit, cur ho-
minem non ita perfecerit ut labi nequiret. Huiusmodi temerarijs parumque argutis quaestioneibus fa-
cile respondebit, qui aeternæ Triadis cognitionem (quanta ex sacris literis & opificio ipsius acquiri po-
test) habuerit, ac temporis & loci veras definitiones collegerit. Veruntamen non est digna talium ho-
minum insulsa & irreligiosa protervia, cui respondeatur; religio enim est de occultis Dei iudicijs & con-
silijs, quæ ad abditam eius & inscrutabilem sapientiam & maiestatem pertinent inuestigare latius, quæ
nobis verbo suo dignatus est reuelare, & de ijs quæ extra & ante mundum, quæque supra hominum sunt
captum disputare, summa temeritas est & stultitia, cum enim opiniones tantum, non scientias gignant,
non possunt sapientiam adferre, sed citius exoticas doctrinas, quæ veritatem rerū labefactant, inducere.
Quamobrem satis sit nobis, à rebus aut sensu, aut certa historia notis, rerum verarum scientiam petere,
non opinabilem, quorū non est scientia, sic enim non aberrabimus, si modo iusto ordine progrediamur

Prolegomenon Fabricæ mundi

Caput secundum.

De Deo omnium principio & effectore secundum Platonicos.

Pvlcherrime Platonici ex communione specierum, quæ in rebus perspicitur, & ordine earum ad
Vnum ipsum primum omnium principium ascenderunt, hoc est (vt Pauli filium sequamur) e or-
dinatissima rerum omnium dispositione & harmonia prouidentiam aliquam circa res ipsas existere
vtcunq; perspicientes, dum eas alicuius opera esse intelligerent, ac proinde ad creationem earundem
meditandam atque asserendam pertraherentur, cō peruenierunt. Verum cum ab Vno illo ad opera ipsa
descendere vellent, in modo & ordine creationis hallucinati sunt. Primum quod ponant, intellētum
siue mentem mundi fabricatorem, extra ipsum Vnum, & plane ab hoc distinctum atq; aliud. Deinde
quod materiam cum ipsam simpliciter ab omni forma separent, intelligent nullius Ideæ progeniē esse

C R E A T I O N I S M V N D I

Ideæ enim species sunt siue formæ, quæ non nisi formæ generare possunt, ac proinde increatam quoq; ipsam & æternam necessario intelligent. Hic error inde natus est, quod materiam susceptibilem tantum formarum crediderunt, ac nullam cum formis naturæ communionem habere, ideoque in ipsa formarum semina esse, & ex potentia eius per opificem posse educi, ne per somnium quidem semel cogitarunt, vnde & perpetuum aliquod formale principium extra materiam constituere coacti sunt. Idem & extra Vnum, diuersumque ab illo constitutere hac ratione inducti sunt, quod cum Vnum illud & primum omnium principium, nimis ad viuum ab omni entis natura & conditione resecarent ac spoliarent, perperam metuentes ne compositum quid illud faciant, aliud extra Vnum quæsiuerunt rerum principium, ab vno quidem genitum, sed distinctum tamen essentia, & naturæ proprietate à quo solo tanquam patre primum & immediate rerum formatrix virtus, & exemplar opificij mundani eset ac dependeret, cuius doctrinæ vestigia insequutus Valentinus alia insuper deliramenta addidit, etiam modum commentus quo Vnum, quod Proarchen & Bythum vocat ad generationem Mentis processerit, & per intermedias deinceps generationes, aliquot tandem ad materiæ & rerum omnium creationem deducens, nec non prodigiosam Pythagoræ philosophiam intermiscens, quem sequuti discipuli nihilo fanius docuerunt, vbiique plus quam Anilibus fabulis veritatem conspurcantes & obscurantes. Sed cum horum insanias sua fatuitate exsibetur, ad Platonicorum potius theologiam & mundi originem respi ciendam est, quæ, quod præ omnium gentilium philosophia diuina sit, & maxime ad veritatem Mosaiæ traditionis accedere videatur, facilius abducere à recta & sacra philosophia potest. Quapropter eius summam breuissime proponentes, veram rei ex adytis scripturæ & naturæ narrationem opponemus, hanc rationibus consequenter confirmatur, illa verobi erronea est, reprobaturi, ne sub specie sacramentis theologiæ, per inanem philosophiam ad latentē falsitatem fascinentur oculi intellectus nostri, & à veritate rerum abducatur, simul quoque vt innotescat omnibus nullam fuisse vnuquam tam sanctam apud ethnicos scolam, nullum tam ardens studium, nulla adeo præclara ingenia, quæ ipsam veritatem rerum sua industria assequi potuerint, postquam qui religiosissimi omnium fuerunt Platonici, & ipsi longe aberrarunt, & ceteris longissime aberrandi materiam dederunt, ac proinde gratias agamus vni soli Deo, qui & principium, & creator, & animator, & conservator, & finis opificij mundani est, quod mundi veram fabricam, principium & fontem vniuersæ philosophiæ ac veritatis, nobis dignatus sit per Mosen & Prophetas alios reuelare.

Vnum Itaque Platonicorum theologiæ hæc summa est, Vnum, Mensem, & Animam, quæ in fabulis nominantur Coelum, Saturnus, Iuppiter, tria in diuinis ponunt principia, ordine se inuicem consequentia. siue Bonū. Primum omnium, quod ipsis est Deus primus & summus, Vnum vocant, propter simplicissimam simplicitatem, & Bonum, propter exuberantissimam fecunditatem ad generationem, & sui communicacionem procluem. Hoc scribunt nec ens esse, nec essentiam, nec intellectum, nec bonum adiectiuè, nec intelligere ne seipsum quidem, nec vivere, nec moueri, sed super omnia hæc esse, hoc est fontem & principium esse entis & essentiæ, intellectus & intelligentiæ, vita ac motus, & omnium quæ præter ipsum primum omnium & supremum principium cogitari possunt. Rursum nihil in se habere, & diuersum esse ab omnibus, in seipso consistere nec miseri sequentibus, adesse tamen omnibus, & omnia ab illo contineri, similitet vbiique esse, & tamen nusquam, hoc est nullius loci indigum esse, nec etiam intrinsecus neque extrinsecus, finitum siue determinatum esse, esse autem omnium potestatem, & quidem omnium potentiarum potestatem maximam, non tamen omnia esse, sed super omnia.

Hoc Vnum siue Bonum sua exuberantia parturiens, non cogitatione ad hoc annuente, neq; consilio aliquo, neque voluntate decernente, neque vlo pacto motum, sed manens in habitu proprio, ex ipsa sibi insita perfectione, comitante intrinsecus actu potentiali, siue efficaci potestate, radium creat & effundit eo fere modo, quo sol idem & immotus manens lumen circumfundit, qui radius quatenus ex illo manente statim hoc existit, ens efficitur, quatenus vero naturaliter ad suum parentem conuertitur & quasi mouetur fit viuens, vnde corroboratus & potestate impletus ac perfectus ex eadē per semet ditescit intelligentia, & fit Mens, & Intellectus, tum patrem suum ipsum respiciendo, tum se in se conuersus, intelligens. Quia porro dum sese inspicit potestatis suæ conscius, quantum illa valeat, in qua nimur vigeat virtus essentiæ omnium genitrix, ipse sibi essentiam suam hactenus indefinitam atque indeterminataam definit, ac veluti explicat, non aciem intendendo, aut cogitatu discurrendo, quasi quiquerat quod nondum habet, aut scire studeat quod ipsum latet, sed vnicō vigiliisque perpetuo siue intelligentiæ actu, actu inquam siue essentiæ intimo, potestatem suam semper in spicendo, & quæ sine adhibita intelligentia latuissent determinatè cognoscendo, sic inquam Ideas siue species omnium rerum formatrices, quas intelligibiles vocant Deos, intelligendo concipit, ac quodammodo gignit, distinctas quidem formaliter ratione, sed essentia adhuc easdem, & veluti multa vnum existentes, non inquam vnu & multa, sed vnum multa, vt vult Parmenides, propter minus numerosam unitatem in mente, quam quæ est in anima, atque vt intellectus est plenus potestate vna ab Vno accepta, ita pariter plenus Idearum siue formarum omnium, vnum cum illis idemque manet, omnia in hoc entia existens, eaque vera, quia immutabilia & æterna, quæ protinus vt à se & in se genita sunt, tanquam Saturnus quidam absorbet nec sinit apud rheam enutriri, hoc est non sinit in materiam & naturam rerum caducarum labi, sed in se omnia indissolubiliter, & impartibiliter complectitur & seruat, & in vno quodam omnia possidet, omnibus etiam & vbiique præsens, non tamen in illis, sed illa, in ipso sunt, vt ab eo dependentia & in eo consistentia. Et cum sit Intellectus vnum multa, hoc est vnum quidem existens in se toto, & in essentiæ identitate, siue unitate impartibile, at secundum partes semper simul & intro manentes, alteritate tan tum

P R O L E G O M E N A.

tum quadam in seipso distinctus, non est circa sequentia entia partibilis, sed perpetuo secum manens veluti & Vnum in sequentia non distribuitur. Non enim secundum alteritatem illam suam internam in multa distinctim effunditur, sed vnum tantum secundum rationes seminales, iam actu & essentialiter simul multa existens, procreat, Animam videlicet, de qua mox dicemus. Hunc Intellectum vocant. Magnum Deum, & secundum Deum, quinetiam non aliquem, sed omniem Deum, à quo vide licet ut primo & omni ente solo, immediate omnia entia, ac proinde omnes Dei essentiam suam sorti antur. Vocant & verbum Dei, & actum productum ipsius Boni & item imaginem Dei, quod genitoris bonitatem prægnante vertate & gignendi propensione pro viribus imitetur, quas vires cum à genitore accipiat, vsque adeo illi cohæret, ut alteritate quadam solum videatur ab eo discretus. Et Plato Ideam quoq; vocat, quod exemplar vnamque indiuisa omnium speciem in sua essentia comprehendat. Vocat & causam & mundi artificem, quod primum ens factus, omnium deinceps entium parens sit. Huius Mentis progenies est Anima mundi, tertius Deus, non aliter inde egressus quam illa ex Vno, est enim ipsaMentis verbum, est lumen Mente mundi fabricatore effusum, est actus & quidem tota extra productus & vita viuificans inferiora, quemadmodum intellectus hanc viuificat, ipse ad Vnum conversione viuificatus; & quemadmodum Ens ad genitorem suum respiciens, Intellectus euadit, ita & Anima Mente intuens, Ratio fit ipsius Intellectus, lumen atque vestigium, semper inde dependens, & inde quidem illi coniuncta, inde vero inferiora comprehendens, vnum & multa simul existens secundum Parmenidem: Vnum quidem, quia sub vna communis essentia intellectuali rationes omnium formarum suscipit, atque impletur, dum in patrem Intellectum respicit: & simul quoque multa, quia dum in se conuertitur, rationes seminales omnium formarum singulatim concipit, & ordine enumerat, ac præ nimia fecunditate partiendo, intus incalescens ipsa animat, ijsque adgenerandas in Materia formas, videlicet ad creandum sensum in animalibus, naturam vegetativem in plantis, motum in caelestibus corporibus, & quicquid præterea est, quod ad ordinem, speciem, naturam, proportionem, & motum rerum pertinet, motus initii præstat. Itaque sic in sua essentia constituta anima, cum ut Vnum & Intellectus, ipsa quoque ubique sit, & in omnibus adsit, non potest non singula in hoc mundo visibili ordinare, disponere, vegetare, animare, & vnumquodque ad proprium suum esse & formam, veluti incubando perducere, verum non ut Mens in se manet impartibilis, sed egreditur quodammodo ad singula corpora, illisque alio quolibet loco aliter insinuatur, videlicet secundum cuiusque Speciei rationem, non quidem in partes à se mutuo diuisa, ubique & in singula simul est, sed per seminales & specificas rationes, quæ multæ & variæ sunt, alibi aliter suas vires exercendo operatur, & sui simila chra, videlicet species in rebus facit. Quare tametsi in sua essentia, vna & simul multa sit, & per huiusmodi seminalium & specificarum rationum diuersum inflatum fiat diuisibilis, non tamen propria ad diuisionem necessitate hoc fit, ut quæ tota secum perpetuo manet, sed quia corpora diuisibilitate propria diuiisibiliter eam accipere nequeunt, ut partitio hæc corporum non Anima passio sit, ac necessitas.

Hæc tria in diuinis principia, hoc quo narrai modo Platonici describunt, ac primum quidem eorum non concedunt, aut actum esse alicuius (ut neque debet) aut aliquam actionem habere, esse tamen potentiale, id est actum proferendi potestatem, retenta Vnius simplicitate concedunt. Intellectum autem actum esse ab uno emanantem. Animam quoque actum ipsius intellectus, & vtrumlibet horum differentiæ ab illo à quo effluxit. Maius item ac melius esse quod gignit, illo quod à se gignitur, id est que Intellectum minorem ac deteriorem Vno esse, meliorem autem ac Maiorem Anima, & similiter Animam speciebus à se productis. Hæc fere sententia est vniuersæ Platonicorum theologiae, cui hanc sequentem veriorem opponimus.

Prolegomenon Fabricæ mundi Caput tertium.

Vera de Deo eiusq; Trinitate, ex scripturæ adytis confessio.

VNum nobis Deum, sub tribus hypostasis distinctis, at non à se mutuo diuisis & separatis, proponit verbum Dei, quarum qualibet suas habet proprietates, quibus à reliquis distinguitur. Sunt autem Pater, Logos siue Filius, & Spiritus sanctus, ideo vnum existentes, non quia vnius sunt essentia, ut homo homini, sed quia vna numero sunt essentia, quippe cum à se mutuo sint inseparabiles, totaq; essentia Patris latens, velut æterna generatione in Logon eradiet, ita ut Logos sit lucidus character & expressa Patris essentia, eademque essentia à Patre per Logon in vniuersum mundum splendeat, qui splendor Spiritus sanctus existit, vna est omnium trium deitas, omnipotentia, virtus, sapientia, bonitas voluntas, nec modo tria vlo modo dici possunt, quin vna numero sit omnium vis & potestas, & actio, ut Logos ipse nos docet Iohan. 17. sic Patrem alloquens: Mea omnia tua sunt, & tua mea. Item Pater in me manens ipse facit opera. Iohan. 14. & Ioh. 5. Pater meus vique modo operatur, & ego operor. Per Spiritum sanctum quoque Patrem & Logon omnia operari passim in scripturis sanctis patet. Et Sap. 1. dicitur Spiritus sanctus orbem terrarū repleuisse, ita ut omnium triū sit vna communis operatio, sed secundū personalem proprietatem, aliter à Patre, aliter, à Filio, aliter à Spiritu sancto procedens. Itaque non tres Deos, neque tria rerum principia ponimus, quemadmodū Plato, sed vnum indiuisum.

C R E A T I O N I S M V N D I

uisum, secundum se totum vbiq; præsens, ex quo per quod, & inquod creata sunt omnia, existens quidem sub triplici ratione, sed in identitate essentiæ, distinctum quidem in tres subsistentias siue personas, sed neque essentia differentes, & à se mutuo diuisas, neque consequenter ordine minores aut deteriores, vt Platonici volunt, sed per omnia æquales diuinitate, aternitate, potentia & efficacia, quarum singulari essentiæ proprietas, non magis nec minus vnius, quam alterius, sed æquè omnium ad cuiusvis rei creationem necessaria est. In omni enim opere faciendo, tria hæc operanti requiruntur, potentia siue principium actus interni, actus internus siue operis conceptio & dispositio, & actus egrediens. Quemadmodum in igne principium calor est natura siue forma ignis, actus illius est calor internus. Actio siue egrediens actus est calor inde emanens. Et in anima est principium & potentia motiva, est dispositio siue voluntas ad mouendum, est denique motus ipse.

Quoniam vero neque fortuitò neque per ignorantiam modum tentando & inquirendo, neque insipiente Deus hunc mundum condidit, sed summa prudentia & sapientia, negari non potest ipsum ab æterno exemplar quoddam determinatum futuri mundi, & ideas operum singulas concepisse, verum non in Logo eas inchoamus, vt Plato, sed in Logi parente, cum omnia quæ habet filius à Patre habeat, quamobrem in Patre velut seminariam rationem mundi ponimus, in filio vegetantem vim, in Spiritu sancto vim productricem & anima tricem, quæ cum illo ex Patre procedens, & per Filium effusa in opus progredivit. Igitur Spiritus in Deo exuberans omnipotentem inexhaustamque venam Patris exuscitat, & immensam fecunditatem Filij, veluti ad germinandum prouocat, atque per eius Spiritus viuiscam spirationem Pater mundum seminali ratione & modo concipit, conceptum Logo tradit ut pote qui Patrem ad amissim exprimit, ex filio iam actu produxit mundus, non produxit autem nisi mediante Spiritu tanquam vehiculo, per quod mundus in partes suas diffunditur, & in singulis iuxta propriam cuiusque ideam animatur, comitatur item Spiritus opificium per omnia semper, vt quod ipsius imprægnante actiuitate conceptū & viuifica motione formatum, eadem etiam conseruari debet, non autem sic comitatur singula ut in partes diuidatur, sed eo modo indiuisibiliter, quò recte Platonici animam mundi singulis adesse pronunciant. Neque etiam pars eorum fit, vt propria eiusque anima aut forma euadat, sed totus secum & per omnia manens, præsens, & ab omnibus diuersis ac separatus, omnia semel ex potentia Patris per Actum Filij in suam quæque essentiam & speciem format ex materia essentia gradatim perficiendo, iuxta exemplaris rationem, & omnia deinceps iuxta legem à Patre conceptam struat.

F A B R I C A E M V N D I

Caput primum.

De sapientia Creatoris.

CO S M O graphiam tandem beneuole Lector aggressurus, vt tam diuinam & grauem speculatiōnem decet, omnes animi vires impendere necessarium fuit, vt rerum creatarum omnium species & ordinem ob oculos ponerem, quo ad contemplationem vniuersi & sapientiam fabricæ mundi lectorum adducerem. Scriptum est enim psalmo 103. & 24. Omnia in sapientia fecisti. Est autem sapientia, causas & fines rerum cognoscere, quæ nusquam melius quam ex mundi fabrica ordinatissima, & secundum causas ordine annotatas à sapientissimo architecto deducta, cognosci potest. Ut enim creando naturam singulis indidit, ita etiam mox iniunctum officium præstiterunt, & ad consummationem rerum usque præstabunt. Quapropter nihil satius est, quam eius opificium, prout ab ipso autore factum est, & dictante Spiritu sancto à Moysi fideli in toto eius domo scriptum est, peruestigare & rimari omnibus ingenij viribus. Neque enim hic facile errabimus in causis rerum assignandis, cum naturæ leges primas & præcipuas vulgo notas contemplabimur, & similes inde effectus deducemus. Sic nihil certius est, quam grauia omnia deorsum ferri, levia sursum, nullum motum in rectum infinitum esse. Ex crasso quod subtilius est, euaporare, vnde in centrum colligi grauia, mundum sphæricum esse, & omnium partium eius ordinem, & subtilitatis ac nobilitatis differentiam colligimus. Ex ordine rerum & causis finibusque demonstratis, Philosophorum veterum errores circa principia rerum & circa naturas facile deprehendemus & conuincemus, vt veritas inconcussa stabiatur in hominum animis, & non amplius fluctuant opinionum veritate, & ambiguis rationibus quoquo modo persuasilibus seducantur. Sic mira panduntur in cælestium corporum sitū & natura, quæ hactenus non satis inquisita nec explorata fuerunt. Sic multa in elementis hactenus desiderantur, quæ diligentí studio & arte à doctis viris indagari possent, adhibita ad mundi fabricam doctorum virorum per diuersa regna sparsorum, obseruatione & obseruandorum lege. Sic de incremento, decremento, & fluxu maris admirando, & causis eorum aliquid tandem certi indagaretur. Sic de nauigandi arte, in qua adhuc quædam non exigua desiderantur, latius inquireretur. Sic tandem vniuersa geographia, magno Principum & totius orbis commodo absoluueretur, quæ usque adeo est necessaria, vt neque mercatores ad nobilissimas ditissimasque regiones accessum habeant, vt cum gentibus vndiq; contractent, & Christianis omnes terras familiares faciant, neque Principes de suis ditionibus aliquid certi & solidi statuere possint, nisi operose & paru fidelibus subinde ministris, quia desunt tabulae, oculati totius ditionis & situum testes. Ego ante annos aliquot huius operis initium feci à regionibus in nostra hac parte desideratissimis, quibus nunc Septentrionali-

um ac

PRIMVS DIES.

um ac Sarmaticarum tabularum primum nostræ Geographiæ tomum præpono, eo proposito, ut totum tandem orbe per tomos describendo absoluam, quod (Domino vitam & sanitatem tribuente) pro viribus conabor.

7

FABRICÆ MUNDI

Caput secundum.

De principio creationis & de creata materia.

Primus Dies incipit.

PAULO ante Mosis ætatem natus fuit Saturnus, & ante illum alijs gentium Dñs, qui cum rerum natu-
ralium studiosi, variorum dogmatum essent inuentores, multas proculdubio hæreses induixerunt,
quæ postea inter philosophos de principijs rerum disputantes, plurimum inter se differentes sectas
produxerunt. Itaque veram de iisdem principijs enarrationem instituens Moses, illorum erroribus ip-
sam antiquissimam veritatem opponit, eosque redarguit, cum ab ipsa omnium rerum materia (de qua
in primis mendacissime ex suo cerebro loquebantur) inchoans, totamque mundi fabricam absoluens,
SIC cap. 2. & 4. dicit. Istæ sunt generationes cæli & terræ, &c. non illæ, quas insana hominum deliria som-
niant. Hucusque Mosi textum prosequemur, singula, quantum nobis dederit Dominus, expendendo.
IN PRINCIPIO inquit, hoc est, cum nihil adhuc creaturæ esset, sed iam primum creationem in-
choare statuisset diuina maiestas, determinatis consilijs & legibus, in primo inquam puncto aut mo-
mento existentiæ rerum, qui nihil adhuc rei est, sed initium tantum rerum, omni rei aut existentiæ
conditione carens, in illo, inquā, momento temporis cœpit creare, & deinceps **C R E A V I T D E U S,**
nulla præhabita materia, ex immensa & incomprehensibilissima potentia sua, informem, rudem, &
indigestam massam, ex qua omnia deinceps mundi membra & partes deduxit. In hac materiæ creatio-
ne, vt in sequentibus omnibus, tria concurrere necesse fuit, potentia paternæ foecunditatē, actusam
prægnantemque Logi potentiam, & foecundificam, impregnantiē viuificamque vim Spiritus sancti.
Ex potentia enim Dei, tanquam seminaria ratione, per foecundificam vim Spiritus, materiali initium
existentiæ hauriens, à potentia actiua Dei per imprægnantem vim Spiritus sancti, tanquam fœtus in
utero formata & in esse deducta, à potentia denique viuifica & eductrice Dei exclusa, & in propatulum
educta est. Sic unus idemque Deus omnipotens in triplicitatis suæ vigore ex nihilo, sine ullo assump-
to subiecto, materiam omnium creandorum concepit, formauit & in lucem protulit, non prius ope-
rante patre, deinde Logo, postremo Spiritus sancto, sed simul indissimiliter, inde sinenter conspirantibus
& cooperantibus ipsis in unitate essentiæ diuinæ. Illud: **I N P R I N C I P I O:** sic intelligendum esse
vt exposuimus, testis est Esdras lib. 4. cap. 6. sic dicens: **O domine loquiutus es ab initio creaturæ tuæ, di-
cens fiat, &c.** Enim uero per hoc quod dicit ab initio creaturæ satis indicat, initium siue principium
illud non de filio Dei, sed de primo creationis momento dici, id conuincere cum præpositione ab, tū
constructione vocum: initio: & creaturæ. Nam vt quis vocem: loquutus es, cum: creaturæ coniungat,
res ipsa reclamat, nec dum existente creaturâ, cui: Deus loquatur. De autoritate porro quartili. Esdræ
non est quod ambigamus, cum perspicuum fiat, epitomen esse 70. libror. Esdræ, quos Picus Mirandu-
lanus in apologia questionum se legisse testatur, annotatis etiam similibus plane rerum argumentis,
cum ijs quæ hoc Esdræ compendio tractantur. Et veritas prophetiarum hoc libro contentarum, ac par-
tim iam completarunt, Spiritu sancto dictante primarium opus scriptum esse conuincat. Præterea
cum (vt iam dixi) ex proposito contragentes scribat Moses, initium mundo ponens, non potest hic ali-
ter principium intelligi, quam nos interpretati sumus, nam si in filio creasse dicat (quoniam & hoc
verum est) nec aliud velit, unde sumetur argumentum contra mundi aut materiæ æternitatem, quium
& ipsum principium sit æternum? omnino ergo de principio temporali loquitur Moses.

Per **C A E L V M & T E R R A M** hic non intelligit duo distincta, & differentia corpora quæ ho-
die cæli & terræ nominibus significantur, nondum enim cælum, nondum terra extitit iuxta propriam
formam, sed cælum secundo die factum est, terra demum tertio die discretis aquis apparuit, & reliqua
mundi partes deinceps ordine ex massa primum creata educuntur. Intelligit ergo per cælum & terram
metonymicè primam illam informem massam, ex qua cælum terraque formata sunt. Ad gentiles ip-
si sermo est, quibus hoc cælum & hanc terram quæ videmus, iam olim à Deo creatâ esse, quemadmodū
dicturus est, testatur, vtiturq; nominibus rebusque notissimis, quo ad principium illorum cogitationes
hominum conuertat. Voluit enim Moses deliramenta philosophorum, & falsam de æternitate mun-
di & materiæ doctrinam, hominum animis eximere, quò Deo suam gloriam restitueret, vt cap. 2. & 4.
emphaticè admodum indicat. Quod porro cælum & terram metonymice pro eorum materia similitatē
postulant sequentia epitheta: **T H O H V & B O H V**, quæ eidem massæ primum creatæ tribuit, quod
fuerit informis, vasta, inanis, solitaria, & vacua, eaque epitheta iam non celo & terræ, sed terræ tantum
adiungit, sic lectorem à contemplatione perfectorum corporum, ad primam ipsorum materiam re-
trahens, neque vero iam terram ipsam in sua forma intelligit verum ipsum chaos indigestum & infor-
me, terræ tamen vocabulo vtens, quia terræ quam cælo similius viciniusque conditione erat. **Quin &**
terræ vocabulum tandem rejicit, dum massam hanc describere pergit, vocatque THEHOM; id est
abyssum

abyssum. Ita sensim contemplatis mentem omni determinata rerum specie exutam, ad primam cæli terræque materiam contemplandam cogit. Porro in abyssi vocabulo aliqualem huius primæ materiæ termam indicat, nimis quod fuerit materia liquida & fluxilis, & quidem sine fundo, ut quæ per omnia sibi similis & æqualis fuit, quemadmodum aqua aquæ, lutum luto. Job item cap. 38. v. 38. prima hæc materia A P H A R appellatur, hoc est limus, quem Deus initia rerum in solidam terram compegit, Cræcis etiam vetustissimis ῥάχιis hoc est limus dicitur prima omnium rerum materia. Et item chaos à Χεω quod fusilis sit, quæ illius forma procul omni dubio à primis Hebreorum patribus & Moysi ad illos peruenit, mundoque innotuit. Limus igitur erat & fusilis materia moles illa primum à Deo creata, non diuersarum naturarum, sed unius simplicis indiuisa substantiæ & formæ, habens in se virtutem seminariam terrestris formæ & aquæ & cælestis, omniumque, quæ ex ea massa formaturus erat Deus.

F A B R I C A E M V N D I

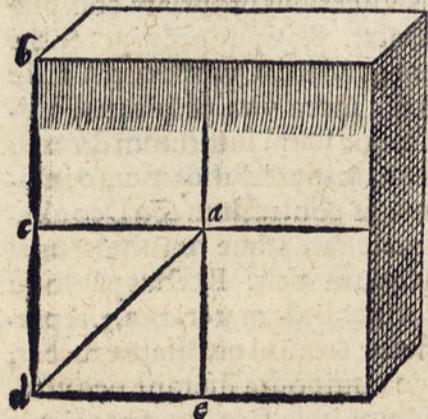
Caput tertium.

Ad quid creatum sit hoc chaos, & de eius fundamento, ac forma.

JAM quid ex hoc chao Deus intenderit facere, nunc postquam facta sunt omnia, facile intelligimus omnes, nimis quod illud diuidat formetque in tot rerum species, quot ad mundi Oeconomiam sibi ab æterno propositam necessarias esse nouit, & singulis suam vim & legem naturalem semel indat ac stabilitat, vt immutabilis ad terminum usque rerum omnium præconstitutum permaneat. Porro cum solius hominis causa crearet reliqua, eiusque seruitio mancipari omnia, donec decursu temporis constituti genus humanum ad cæleste domicilium transferret, vt diuinus Paulus Rom. 8. eleganter differit, tali ordine prudentissimus architectus eadem creauit & constituit, vt subordinatis obsequijs, & consentientissima harmonia omnia homini inseruerent. Quæ harmonia in eo primum consistit, vt superiores causæ in inferiores principatum gerant, & effectus omnes à summis causis per medias atque imas progrediantur. Deinde & in eo, vt rerum omnium ad se mutuo iuxta causarum & effectuum consequentiam sit inclinatio & veluti amor quidam, quo inferiora respiciunt superiora, tanquam benefica, & superiora vicissim inferiora, quo aliquid ijs conferant. His duabus naturæ conditionibus sit, vt quantumvis contraria & dissidentia in imis rerum speciebus reperiantur, tamen in ordine quæque suo arctissime cohæreant, & in prima causa tanquam centro concurrentes, iustum seruitum Deo creatori atque homini præstent, adeoque omnia inter se, iuxta proprium quæque officium consentiant. Sed de his postea latius. Illud in præsentia admonendus es lector, vt in rerum creatione diligenter obserues quo ordine, ex quibus, & quo modo, quibusq; medijs singula effecerit Deus, sic disces quid in omni œconomia naturæ sit prius, quid posterius, quæ operum sint causæ, quæ singulorum gênerationes, proinde & rerum diffinitiones, & naturas, sympathias & antipathias, differentias in fortitudine & debilitate, nobilitate & ignobilitate, longæuitate & corruptibilitate, aliaque plurima cognoscas. Quicquid enim de natura rerum disputari potest, ab carum generatione, & primæ creationis ordine dependet. Qui potest capere capiat, difficultia quidem indagatu sunt multa, veruntamen & multa intentiore animi speculazione consequi licet, præcipue si Spiritus sancti inuocato lumine, gloriam Deo ex suo opificio studeas excitare. Multo hic alia naturalium rerum principia, multo alium naturæ operantis ordinem obseruabis quam à gentilibus philosophis est traditum, quippe suopte ingenio hæc mundi primordia, eo quo nobis à Mose sunt tradita modo, percipere erat impossibile. Ad rectum curriculi nostri tramitem redeamus. Creato chao accurate cogitandum est, quid primum in eo fecerit Deus. Ante omnia fixus illi locus erat necessarius, vides enim grauissimum omnium corporum esse terram, cui hæc massa conditio ne vicinior longe erat quam cælo. Quod si fixum non accepisset locum, facile intelligis in infinitum prolapsuram fuisse, grauitate nimis semper mortum urgente. Atqui vt rerum principium hic obiter admonea, obserua Deum ab ultimo & crassissimo elemento, ab inertissimo & informi penè suam creationem inchoare, & paulatim ad altiora, nobiliora, diuiniora que ascendere, obserua item, à solidiore & firmiore corpore initium facere, vt quæ ad vitam & perfectionem creaturarum pertinentia paranda erant, quæ fluxa & mobilia sunt omnia, vt inquam talia omnia firmum haberent subiectum, in quo colligarentur, fierentque stabilia. Terra ergo & chao locum assignauit punctum unum in medio vacui, in quo conquiesceret, nec eum naeta ulterius motum intenderet. Hoc totius naturæ longe admirandissimum est miraculum, omnem intellectum & fidem excedens nisi astrorum ambitus, & orbis terræ circumnavigatio id ita esse conuincerent, quis enim alioqui credere queat tantum pondus in medio ambientis cæli pendulum hærere, & consistere posse? Et licet veritas fidem extorqueat, quis intelligat sine sustentaculo tantam tamque ponderosam molem ibi stare & conquiescere posse? quis fundamentum hic vilum, ubi nihil quod sustineat occurrit, cogitate potest? Merito igitur Jobum in amaritudine doloris sui secum disceptantem iubet Deus, si intelligentiam habeat, quod sit terra fundamentum dicere, Job:38. v. 4. Imperscrutabilis hic est Dei sapientia & incomparabilis potentia, neque ullam huius fundamenti rationem excogitare est possibile, nisi solam Dei voluntatem, quæ absconditas in ipso rationes & causas sequitur, cuique omnia absolute obediunt. Ut voluit ita factum est, voluntas eius materiam ad omnia fabricanda & formanda idoneam exprimit, voluntas eius ex uno unius formæ corpore, plura diuersarum formarum fingit, Voluntas eius corpora ex corporibus, formas ex formis deducen-

do, quod iners & nulla actiuitate præditum est, paulatim in vegetam vim & efficaciam, in vitam, in motum, in sensum, & in intellectum deducit, & quod maximum est, omnia quæ creat ita inter se consentientia, mutuo amore & vinculo connexa, & in idem conspirantia, sola voluntatis impressione facit, ut naturalis illis quidam fiat affectus & inclinatio ad prosequendum officium, quod ipsis ex harmonico idearum in mente diuina consensu, per voluntatem creantis impressum est. Sic chaos, & grauissimum in primis quod in illo est terra, ex impressione voluntatis Dei, punctum in vacuo designatum appetit, coquæ quodam veluti desiderio sua grauitate se mouet, donec æqualiter ex omni parte id natum conquiescat, reliqua mundi suis veluti humeris ferens & sustentans. Est igitur hec terræ, & proinde chæ natura, ac cum reliquis postea creaturis sympathia, vt se omnibus subiiciat in sede sibi assignata, in centro mundi, & circum centrum proxime firma conquiescat, reliquaque omnia sustentet, & vt est imperfectissima, à superioribus benedictionem & adiumentum appetat, ad pariendum quæ illi mandata sunt. In hoc igitur punto necessario conquiescit chaos, quoniam hoc illi Deus sedem quietis, & terminum motus grauitatis constituit, quam legem ac metam transgredi nec potest, nec optat: quandoquidem Deus dixit & facta sunt, ea natura hæc sympathia illi à domino indita est, tanquam ad omnium specierum & indiuidutorum sustentationem necessaria. Ideo Psalm. 103. dicit Dauid. Fundauit terram super bases suas, ne moueat se in sæculum & in sæculum. Et Psal. 135. v.6. Firmauit autem extendit terram super aquas. Quia vero hoc chaos mater est omnium, non solum inferiorum corporum, sed & cælestium, omniumque quæ creata sunt, vt audiemus, non est dubitandum quin elementa omnia cælique omnes ad summum usque, matris suæ indolem, alia plus, alia minus referant, ac pondus aliquod obtineant, quo ad medium inclinentur, sympathiamque suam, tum ad terram, tum inter se mutuo incubatione & contactu, ac veluti sensu exerceant.

Porro & hoc experientia docet, quæ pondere prævalent, ea natura velocius, propiusque ad centrum mundi, sedem inquam grauium accedere. Hinc certissima ordinis ratio in uniuerso nascitur, vt quæ leuiora sunt ac subtiliora, superiorem locum obtineant. Neque hoc solum, verum etiam chæ totiusque mundi sphærica figura inde ortum habet, quippe cum chæ materia fluxilis esset, & ibi per omnia similis, æquali undeque virtute & facilitate, ad punctum illum quietis pondere suo ferebatur, ita vt extrema eius omnia æqualiter à centro distarent, & ex omni parte centri in æquilibrio consistenter. Si enim eius extrema inæqualiter à centro distarent, plus ponderis centro ex una aliqua parte incubuisset quam in alia, vt si in cubo a sit centrum, b.c.d.e. sint extrema. ex a autem species b. aut d. angulum &c. c. in medio latere, longior multo est linea d.a. quam linea c.a. aut e.a. multo plus itaque ponderis habet materia quæ secundum a. b. aut d. a. lineam centro incumbit, quam quæ secundum c. a. aut e. a. Vincet igitur d.a. pondus, & c.a. atque e.a. sursum protrudet cadendo donec c.d.e. simul in æquilibrio, hoc est æqualiter à centro consistant, materia existente liquida & fluxili. Necesratio igitur chaos in æquilibrio sub figura sphærica consistit. Et erat alioqui talis figura sola mundo conueniens, postquam superiora perfectioraque corpora, terram iuuandæ generationis causa perpetua circumuolutione erant ambitura. Iohannes de Sacrobosco & cæteri mathematici terræ sphæricam figuram, ex apparentibus quibusdam accidentibus comprobant, sed præclarius multo est ex ipso fonte, ex causis, inquam, unum quodque demonstrare, hoc enim tramite solida scientia incedit. Inuentum hunc punctum ex iam demonstratis, constat centrum mundi & grauitatis, aut quietis grauium vocandum esse. Vocant autem physici ipsum infimum omnium, reliqua vero superiora, & motum ad medium dicunt deorsum fieri, à medio vero sursum, idque optimo iure, quod supremum merito dici debeat, id quod perfectissimum est, & reliquis aliiquid præstantioris naturæ conferre potest, infimum vero q̄ longissime ab illo, & loco & conditione distat.

FABRICÆ MUNDI

Caput quartum.

De natura & forma chæ siue primæ materiæ.

Chaos hoc principio creatum omnium rerum quæ à Deo facta sunt fuisse principium materiale, luce clarius ostendit Moses, dum omnia ex eodem sex dierū opera deducit. Et prima eius propositio perspicuè conuincit, nihil prius hac materia à Deo creatum esse, alioqui enim non recte principium creationis in ea constituisset. Quum igitur post hanc materiam, & ex eadem facta sint omnia, ad originem naturæ recte peruestigandam, & naturalis philosophiæ principia iuxta veritatem constituenta, summè necessarium est, qualis hæc prima fuerit materia diligentissime considerare. Multis se modis torserunt gentiles philosophi in materiæ consideratione, esse illam negare nō sunt ausi, & tamen ens esse minime concederunt, aiunt nec quantitatem nec qualitatem esse, neque has in se

habere, quinimo ita omni qualitate & forma spoliant, vt tanquam meram priuationem malam ac turpem esse testantur, coque nonnulli progressi sunt impudentiae & temeritatis, vt Deum in edo-manda materia, ipsaque formis subiecta laborasse dicant. Quid quæso insultius, quid magis pro-brosum in Dei omnipotentiam dici potuit? annon qui formas multo materia nobiliores aliunde (vt illi volunt) efficere & inducere potuit, etiam materiam ad omne opus sibi obsequentissimam creare valuit? Sed haec est mentis humanæ caligo & cæcitas, vt sine ductu verbi Dei, nihil quod à sensibus est remotum, & diuinam habet originem recte & certò asséquiri queat. Quin etiam summa est insania, profundissima naturæ mysteria, primam inquam eius originem, & abyssum extremam consiliorum & operum Dei, ex suo cerebro metiri & perquirere velle. Natura docere nos potest ex materia crea-ta esse omnia, at quis materiae illius modum & conditiones nusquam neque verbo Dei, neque vlo naturæ vestigio indicatas, imo manifesto Dei verbo contrarias, pro oraculis obtrudere audeat? Materiam primam ita omni forma omnique entis conditione & specie priuant, vt quo modo in se ipsa subsistere possit, dici nequeat. At Moses disertis verbis eam terram, aquam & abyssum nominat, priusquam supra concretam formam noua aliqua species illi inducta fuisset, & Ecclesiastes cap. 3. v. 20. vocat A P H A R, id est Limum. Ex quibus eam iam ab initio speciem aliquam terræ & aquæ, pro-inde & magnitudinem ac pondus habuisse, fit manifestum. Sed dicet aliquis, philosophos distinguen-darum rerum causa materiam per se, formam item per se, considerare, quo magis perspicue causas re-rum à qualitatibus & formis, non à materia dependentes, & generationem productionemque specierum, quæ formæ ad materiam accessu fit, doceant. Recte id quidem, & nos qualitates ac formas acti-uas esse, & specierum generatrices asserimus, non nudam hisce materiam, sed in duobus interim il-li grauissime peccant: primum in eo quod ab extremis perfectissimisque formis ad primam omnium, quæcunque cogitari potest, ascendentes omnes pariter à materia seiungunt, & tanquam accessio-nias aliundeque inductas habent, ita vt nudam ad extremum materiam relinquant, cum iuxta veram specierum productionem à Mose descriptam, suprachai informitatem à Mose indicatam, non liceat ascendere, hoc enim cum primum fuerit rerum initium, & in illud postremo resoluantur omnia, iuxta Ecclesiastem cap. 3. quo vltius illud circumcidendo poterant ascendere, quim id compositum esse docere nequeant: Secundo in eo grauius adhuc peccant, quod formam omnem ita alienam à ma-teria faciunt, vt nullam in illa seminariam vim aut radiculam habere concedant, sed primum sui ini-tium aliunde extra materiam accepisse volunt, cui nos aduersamur, cum ex mundi genesi, & testimo-nijs diuinis constet, primam materiam suam formam, & qualitatem ac quantitatem habuisse, & ex eius forma reliquorum formas natas esse. Præterea absurdum plane est & à Deo alienum, aliquid in-forme & sine omni virtute ac qualitate creare, tum ratione instituti sui, tum ratione omnipotentiae & maiestatis suæ. Instituti, quia cum omnia hominis seruitio destinari, quorsum iners spectabit ma-ter, quæ nec ipsa aliquid per se potest, nec receptat qualitates & virtutes intendere, quin potius ob-tundere valebit. Nam si receptis qualitatibus aliquid conferre dicas contradictoria simul asseris, ma-teriam, nec quantitatem, nec qualitatem aliquam esse, nec eam in suis visceribus propriam comple-cti, & tamen aliqua virtute dotatam esse, quippe quæ operis aliquid præstat. Ratione omnipotentiae & maiestatis suæ minime Deo conuenit, informem omnino materiam condere. Quippe cum sit ille forma formarum omnium for matrix, mera lux, mera virtus & efficacia, mera vita, & spirans boni-tas, quomodo poterit inane & mortuum aliquid parere, qui ad vitam omne suum institutum direxit. Qui hominem ad suam imaginem creare concepit, quomodo à mortuo & inertu fundamento inci-piet, & ex eo hominem formabit, quo nihil Deo dissimilius, imo magis contrarium & à Deo alienum esse potest? Iniuriam ergo Deo optimo maximo facit, & illius maiestati atque omnipotentiae detrahit, qui tam excellentis & incomparabilis operis tam vile principium facit. Rectius paulo de materia prima sensisse videntur Empedocles & Anaxagoras, quos Plotinus li. de materia, ca. 7. repre-hendit. Non enim Empedocles materiam ita in infinitum circumcidet, & omni qualitate exuebat, sed cum experientia disceret omnia corpora in elementa resolui, vnde composita fuerant, nec vlt-teriore resolutionem deprehenderet, destitit altius materiae principium indagare, nescius prioris materiae vnde elementa nata essent. Quod vero illi obijcit Plotinus elementorum corruptionem, locum non habet, etenim non corruptur elementa, sed mixturae tantum, quarum pu-trefactione & resolutione elementa repurgantur, & suæ integrati restituuntur. Anaxagoras autem proxime ad chai naturam accedens, misturam quandam aquosam primam asseruit esse materiam, in mistura quidem errans, sed forte quia iustum non suppeditabat nomen, similitudine rei proxima il-lam describere voluit, nimirum ab antiquissima traditione edoctus, primam rerum omnium mate-riam Aphar, & ἡλιον fuisse. Addidit hanc ipsam materiam, non aptitudinem passiuam tantum ad omnia, vt alij volunt habere, vt nimirum aliunde inductas formas reciperet, sed ipsam'actu (non ex-preffo siue actuali, verum potentiali intellige) in se suauè effentia omnes formas omnesque species continere. In quo profecto parum admodum à veritate aberrabat, vt in progressu patebit, verum si speciem à materia formari voluit, vt dicere videtur Plotinus, in eo certe errauit, neque enim im-perfectum perfectius producere potest, sed ipsum perficiente eget. Vt autem omissis ethnicorum somnijs, veram de materia prima doctrinam consequamur, primum quid de ea sentiendum iudicem, compendio dicam, & in processu ex verbo Dei & perceptibilis naturæ cum illo consensu probabo. Sic igitur res habet.

Et

Ex quo libet quidlibet facere solus naturæ dominus, Deus omnipotens potest, de quo Matth. 3. & Luc. 3. sic testatur Iohannes Baptista. Potens est Deus, de lapidibus istis suscitare filios ipsi Abraham. Et qui sine omni subiecta materia mundum hunc creare potuit, multo magis ex quolibet quidlibet etiam in momento fecerit. Rationem tamen & normam quam naturæ indidit, ipse in creando se quutus est, ut videbimus. Natura autem semel à Deo ordinata & constituta, non quidlibet ex quo libet efficit, sed ex materia quæ illi quod intendit natura proximior est, hoc ipsum procreat. Hæc enim illius infinita est prouidentia, Sic non ex lapide triticum gignit, sed ex succo terreo & aquo, nec ignem ex aqua suscitat, sed ex oleo, magisque ex sulphure. Qualitas ergo accommoda ijs quæ generantur, in materia requiritur, atque hanc videmus in vniuersum naturæ semel à Deo constitutæ gem, ut nihil ex nihilo gignat, neque ex contrariè affecta, aut ad generationem inidonea materia.

Omnis operatio naturæ in contrarie affectam materiam, atque inidoneam est violentia, minius tamen in inidoneam quam in contrarie affectam. Porro quod vim patitur amoto agente, ad suum genium reddit, nisi diuturniore actione viatum paulatim in agentis naturam pertrahatur. Violenta est igitur omnis generatio in materiam, si illam sine omni qualitate & naturali affectu, quibus ad gignendum inclinari possit, esse dicamus. Porro ad generationem & continuationem specierum ac multiplicationem, necessarius est rerum inter se consensus & sympathia, ut s. capite dictum est, & in mundi oiconomia hoc passim manifestissime est perspicere: oportuit igitur materiam ex qua aliquid generaretur sibi propriam naturam & conditionem habere, quæ ad intentam speciem ex ipsa generandam esset idonea.

Hæc eadem natura, si ex prima creatione radicem in materia prima nullo modo habuisset, quomodo potuisset ad officium, ad quod destinavit Deus omnia (nimirum ad seruendum in hominis usum) inclinari? quæ potuisset unquam rerum inter se sympathia nasci? quam agnoscit & obseruari à nobis usque adeo est necessarium, ut Spiritus sanctus, qui omnia creata in hunc usum sustinet, & dirigit, per Paulum: Rom. 8. nobis eam uiculenter & ampliter describat, cum magnitudinem incomparabilem gloriae, quæ reuelabitur erga nos ex hoc creaturarum seruitio demonstrat, dicens Etenim sollicita creaturæ expectatio expectat ut palam fiant filii Dei, hoc est suum officium sibi à Deo iniunctum alacriter prosequitur, homines in hac vita sollicite sustentans, cum desiderio ut salui fiant, & ! Detum creatorem suū adducantur. Quod si, inquit, hoc creaturæ seruitum in multis frustra fiat, & sit inane, tamen huic vanitati non volens se subiicit, hoc est, non perinde illi est, bonis ne an malis seruiat, sed quantum in se est præscriptum officium præstat in gloriam Dei, & salutem hominum. Veruntamen illam huic vanitati subiecit Deus, ut nimirum etiā malis, licet frustra, seruiat, non simpliciter tamen, sed sub spe, si forte palpent benignitatem & benevolentiam Dei, ac conuertantur. Et ut inuitè malis seruiuisse illam doceat, addit eam ab hac seruitute liberandam esse, in libertatem quæ cedat in gloriam filiorum Dei, ad quam perpetuo aspirant, nimirum cum Christus dominus noster & naturæ, præcisa ulteriore propagatione humani generis, fideles suos in gloriam Dei patris adducet. Vides hic manifestissime, quanta sit rerum omnium inter se & cum homine sympathia, quam ex materia plane informi omnisque qualitatis & affectus experit, fieri est impossibile. Atqui dices mihi ex ethnicorum philosophia, Deum creatæ materiæ postea induxisse formam aliquam, ex qua deinceps generatio & propagatio sit facta. Et quorsum quæso secundo loco, secundaq; operatione fecit, quod primo primaque creatione poterat? annon æquè principio materiam in sua natura idoneè qualificatam dare poterat, atque postea inducta, idque per vim qualitate? Rursus an potestis qui totus forma virtus, actusque perfectissimus, potentissimus, optimusque est, & ipsa boni origo ac fons, aliquid omnino informe & ab omni affectu actioneque alienissimum, procreare.

Iam præcipuum opus suum hominem voluit Deus ad suam imaginem creare, quomodo enim aliqui in dissimilitudine potuissent gloria Dei frui? Dissimilia dissimilibus non afficiuntur, sed ab ijs abhorret. Similitudo igitur ad Deum requirebatur in homine magna, prout multum gloriae Dei particeps esse debebat. Atqui sacra literæ testantur, vniuersam Dei gloriam sanctis patefactum iri, & nos illi similes fore, quia videbimus eum sicuti est. Maxima igitur hominis cum Deo similitudo erit in futura vita, cuius excellentia initia in creatione illum accepisse, ex Genesi testatissimum est, quippe à creationis suæ initio cum Deo versari, eiique in omni obedientia seruire, in hoc mundo debebat, donec in similitudine Dei sibi concreata adolesceret, & extremam perfectionem in cœlis reciperet.

Cum igitur homo ad imaginem Dei creatus sit, etiam reliquæ creaturæ, ut cum homine cui seruituræ erant iustam haberent sympathiam, aliquid similitudinis cum Deo in ipsa creatione nactæ sunt. Quin etiam & prima materia chaos ipsum, ex quo omnia, pariterq; homo creata sunt, aliquam ad suum conditorem similitudinem habere debuit, absurdum enim erat, ut dixi, fontem bonorum omnium Deum, mali aliquid, & qui totus, vita & virtus vivifica est, stupidum & sine omni qualitate atque affectu corpus creare, quod mox refingendum esset, ut creandis rerum speciebus, & homini ipsi conuenire posset. Nam & cuiusque artificis opus, industriam, prudentiam, & animi ipsius studium præ se fert, quanto magis Dei intentionem & imaginem aliquam ipsius opera referunt. Qui etgo ita naturam formauit & constituit à principio, ut non nisi ex idoneè qualificata materia generationem faciat, etiam primas rerum species ex idoneo ad hoc chao, creauit & eduxit.

Concludimus ergo, 'chaos fuisse primam omnium rerum materiam, habentem in sua essentia omnium qualitatum & formarum semen, naturam, inquam, vnam simplicem & incompositam, in totum qualitatum & formarum species deducibilem & distribuibilem, quot nunc in vniuersa natura extant. Fuisse item creatori suo in eo simile, quod quemadmodum Deus pater principium est totius deitatis, in se occulte habens omnia quae in Logo filio actu expressa, & per spiritum sanctum effusa, & creaturis communicata sunt, ita etiam chaos omnes rerum formas, substantias, & qualitates, latenter cundum potentiam seminariam & radicalem in suis visceribus intimaque essentia complexum fuisse, quae inde a creatore eductae, perfectae & in species distributae actu egrediente homini seruiunt. Et quemadmodum in Deo Patre idearum multitudo, non ut multa, sed sub unitate simplici comprehensa, per creationem extra Deum in singulas deducitur species: ita chaos sub una simplici & incomposita natura per creationem in totum substantias & species diducitur & perficitur, quot in mundi corpore & oeconomico requirebantur. Et quemadmodum substantia Dei incomposita est, non constans materia & forma, sed una indivisibilis, etiam cogitatione, essentia: ita & materia prima siue cha substantia incomposita est, non constans materia & forma aliunde introducta, aut de novo in ipsa creata, sed est una simplex essentia unico actu ab uno simplici ente Deo creata, & substantia vitalis, vitaque siue forma substantialis, siue substantia essentialis, & essentia substantialis (aut quomodounque unitas materiae & formae exprimi potest) existens, in hoc tamen praeceteris differentijs maxime a Deo distans, quod corporea & crassa sit, finita actu, virtute & potentia, principium tantum tenuerum existens, & diuisibilis in differentes substantias, etiam usque ad contraria, non quidem immediate, sed per intermedios progenitorum gradus. Hanc primae materiae unitatem haud recte per omnia diuiserunt veteres philosophi, quasi duo diversa & incommunicantia essent rerum principia, materia & forma. In iis quidem quae generantur, aliquid intellectui lucis adservat talis distinctio, dum materiam ex qua aliquid fit, & formam inducendam ac nondum existentem sciunt (ut ibi res postulat) speculamur, verum cum id in prima materia, & extra casum generationis facimus, materiam plane informem & inanem concipimus, & a veris naturalibus principiis aberramus.

Est itaque chaos in iis quae creata sunt & extra Deum, ens entium, forma formarum, substantia substantiarum, non actu, sed potentia, eaque non extranea, sed intranea, materiam & initium formae praestans, omnibus tanquam mater, verum opifice Deo primum, deinde virtute specifica a Deo instituta, ea formante perficiente & ad partum preparante. Hanc de materia prima & chao sententiam ex creatione mundi & indubitata rerum experientia, confirmari videbimus.

F A B R I C A E M V N D I

Caput quintum.

De erroneo & vero idearum intellectu.

QVIA VERO ex sinistro idearum & formarum intellectu ac consideratione, multa traduntur a philosophis absurdæ, perplexæ quæstiones & disceptationes, oriuntur, & verus operationum naturæ ordo obscuratur, altius idearum & formarum conditio ac natura peruestiganda nobis erat, quo ne falso nitentes fundamento nos ipsos fallamus, & pro vera scientia meras opiniones, atque etiam inepta deliria constituamus. Cum formas aliunde in materiam deduci volunt philosophi, aliud & distinctum a materia principium illis assignant, nimimum ideam quandam æternam ex qua fluant illæ, & materiae adiungantur, ita ut ens unumquodque non simplex sit, sed ex diversis & separatis atque incommunicantibus, materia & forma compositum, proinde nec in essentia similitudinis aliquid, nec sympathia inter se quicquam ante compositionem materia & forma habuerint. Notum ac tritum satis est, bonum quemque artificem ante operis suæ fabricam ideam quandam concipere, cuius intuitu illud inchoet atque perficiat, verum multa inter operandum subinde incident, quæ præter conceptum exemplar addat dematu, & si plures idem specie opus aggrediantur, tot erunt differentiae, quot artifices. Non igitur extra hominem idea est aliqua, tale exemplar in illius intellectum instillans atque formans, sed ipse pro sui intellectus perspicuitate, proque rerum cognitione, siue vera siue erronea, quam naçtus est, & pro rationis suæ iudicio illud fingit, & ex accidente per experientiam aut aliunde meliore cognitione refingit. Deus item, ut per se sapientissimus, potentissimus, peritissimus que mundi architectus, non nisi optima exquisitissimaque ratione condidit omnia, quamobrem & ideam suo operi conuenientissimam concepisse necessarium est. Non enim est sapientis aliquid sine iusto ordine, modo & ratione facere, enim uero quae sic fiunt fortuitò ac temerè fiunt, nec boni speciem certò promittere possunt. At vero hanc condendi operis ideam, non ex rerum præcognitione & præscitu & ratiocinatione ac meditatione tanquam exemplari aliquo collegit ut homo: ipse enim cum per se & sine omni mentis motu, alteratione, inspectione & auscultatione sit omniscius, omnipotens, omnia rerum principia, media, fines, modos, conditiones, numerum, proportiones, habitudines, & quicquid visibilium inuisibiliumque existit, in virtute essentiæ suæ præsentia & conspecta & ponderata habens, tam absolutus, inquam, artifex ex intimo centro & fonte essentiæ suæ hanc

hanc ideam increatam & in omnia relucentem habet & possidet ab æterno. Estque hæc idea vnicā & simplex, quemadmodum essentia Dei vnicā & simplex est, sed foecunditate veluti generationis & propagationis in ramos formarum, & specierum omnium procedens, iuxta creationis in vnicā hominis specie institutum & scopum. Quare cum creationem rerum intimè contemplari voles, & earum affinitatem sympathiamque recte indagare desideras, quo ordine vnum quodque, & ex quo creetur, quoque modo species in speciem transeat, tota mentis acie & viribus est contemplandum, inde enim creaturæ singulorum & seruitutis ordo, quo ad hominem pertingunt, innotescunt.

Iam hanc ideam extra Dei substantiam & essentiam collocare nullo modo licet, est enim ipsi Deo propriissime propria, nulli alteri præter Deum communicabilis, quemadmodum essentia ipsius nulli alteri quam Deo competit, nisi cum quibusdam insanire lubeat, qui omnia ex essentia Dei genita, & veluti particulas eius esse, ideoque animas omnium ad ipsum reddituras somniarunt. Cum igitur ab essentia Dei sit inseparabilis hæc idea, nefas est aliquod formarum & specierum primum principium, præterquam in Deo cogitare. Quod si quis ideas extra Deum ponat, non erunt hæc primæ ideæ, sed secundariæ, à prima illa, quæ in Deo est, creatæ, quæ cum extra res à philosophis collocantur, & cum materia coire, resque ipsas & species compositas constituere dicuntur, quid aliud sit quam quod sufficienti omnium conditori, minister adhibetur qui omnia formet? quasi per se immediate id nequiusset ille, aut deditgatus esset efficere, qui tanto erga opus suum accensus est amore, ut delectetur esse cum filijs hominum. Proverb. 8. Et si informem, inertem, & per omnia impotentem, nulliusque qualitatis materiam per se creasse concedamus eum, qui totus virtus, & ad nobilissimos effectus pregnans omnipotensque efficacia est, cur digniores nobilioresque materia formas per alienas ministrasque ideas creasse dicemus? An non est hoc gloriam creatoris attenuare? An vero & materiam per secundas ideas conditam voles? quæ quoq; eius quod nihil est, & ab omni essentia nudum, idea fingi potest? Ideas enim formas formarum effectorices esse volunt, Quod si has secundas ideas, non in primum tantum creatorem rerum, sed in perpetuam specierum propagationem factas quis afferat, quæ erit differentia propagationis à prima rei constitutione? nonne utrobiusque species forma in materiam inducta componetur? Si igitur primum hominem creauit Deus, & idem creationis opus in singulis deinceps hominibus repetitur, quomodo septimo die & deinceps à creando cessasse dicitur Deus, Genes. 2. ver. 2. ut tanquam hæretici è cætu fidelium explosi fuerunt, qui angelos mundi creatores affirmabant, non minus hi tales erunt qui ideas extra Deum positas species rerum constituere dicunt, sunt enim & tales ideæ creaturæ non minus quam angeli. Ad hæc accedit quod antea dixi, speciem & materiam si separata & incommunicanti constitutas (ut necesse est cum materiam plane informem, eamque cum forma iunctam, compositum non simplex reddere statuis) fieri non potest, vt sit vlla materiæ ad formam inclinatio aut appetitus, aut vlla sympathia, quæ ex differenti similitudine nascitur. Multæ ex ideis à Deo & rebus separatis intricatae & merè inutilis quæstiones oriuntur, quas vtcunque solueris nunquam veritatem creationis generationisque attinges, proinde nec de naturæ origine, potentia, sympathia, certi aliquid statuere poteris.

Dicimus ergo vnam esse vniuersam ideam in Deo essentialiter residentem, quæ est omnimoda ratio omnium eorum quæ Deus condere voluit iuxta infinitam eius sapientiam, & voluntatem disposita & destinata, eamque ideam, aëtu externo in opificio mundi speciatim expressam, atque in eo aëtu expresso naturaliter per generationē species in multa individua multiplicari & propagari, sine vlla extra Deum cooperante Idea, quippe in primo cuiusque speciei aëtu expresso impressus est character ideæ illius speciei in Deo existentis, ex qua impressione deinceps ad suæ speciei propagationem inclinatur. Illam etiam ideam, siue rationem omnium, vtpote internum aëtum essentiæ Dei esse analogum ipsi essentiæ dicimus, proinde & creaturas, quæ eiusdem ideæ sunt imagines, ad Dei substantiam & essentiam aliqualem analogiam habere. Vnde altissima trinitatis mysteria, veluti per transennam de longe eluent, & aduersus omnes de Trinitate hæreses, catholica doctrina insigniter illustrari, & vtcunque disiectis tenebris perspicua magis redi poterit, si quis inuocato Spiritu sancto, creaturæ ad creatorem analogiam pio zelo pro viribus perscrutetur. Quia vero rationes particulares in vniuersali illa idea, per mutuæ dependentiæ nexum & perpetuam harmoniam in consonantissimam melodiam excitantur, creaturales etiam rationes in vnam symphoniam vtcunque coire est necesse, iuxta similitudinem aliquam, non autem proportionem, quia finiti ad infinitum nulla est proportio. Ex hac quoque creaturarum symphonia, siue in natura & officio consensu & concordia, sequitur sympathia, quæ propter creationis scopum erat necessaria. Quæ haec tenus de materia & forma, de speciebus & earum ministerio ac sympathia partim dicta, partim etiam demonstrata sunt, in creationis historia manifestius eluent & probabuntur, eò igitur redeamus.

F A B R I C A E M V N D I

Caput sextum.

Detempore inchoatæ creationis.

b 3 Cum

Cum Deus creare inciperet nondum erant astra, nondum illorum motus, nondum igitur tempus erit iuxta physicorum definitionem, & tamen tenebrosum illud interuallum, quod lucem præcessit, pro parte diei computatur, & nox ac vespera vocatur vers. 5. & cum luce sequente, vsq; dum occidit illa, diem naturalem sequentibus æqualem constituit. Mensuratur igitur à Deo æternum illud spacium, per prius posteri usque iuxta partium magnitudinem, nec est illa cum physicorum tempore differentia, præterquam quod mensurari non potest, nisi comparatione mensuræ ex creatione mutuo acceptæ, neque enim illa mundum præcedens æternitas, annos, menses diesque, aut simile aliquod accidens, quo mensurari posset, habuit. Quid si vero tempus physicorum mensurari non possit, an propterea definiet esse tempus? mensuratio est accidens temporis, definire illud non potest. Quicquid esse dinoscitur suam in natura habet definitionem, etiam si verbis dari non possit, ita æternitas vere esse dinoscitur, communis enim intellectus id ostendit, dum nemo est, qui quod nunquam est, esse fateatur, & quod est aliquando, esse non contendat, ac proinde quod est, id aliquamdiu, siue aliquo tempore esse non dubitet. Et communis est sententia: quod nullo tempore est, & quod nusquam est, hoc non esse. Impossibile enim est, essentiam alicuius sine circumstantia temporis & loci conceire. Proinde ad euitandum flexiloquos captiososq; sermones, & inanes fantasias multas, quas ex temporis & loci definitionibus haec tenus visitatis, fallaces sophistæ intellectui tanquam densas nebulas, effundunt, præstat in ipsas temporis & loci substantias, siue malis dici, essentias, animum intendere, & rationes earum si exprimere nequeas, cum desint apta vocabula, similitudine tamen aliqua concepta speculari. Sic tempus cogitabis extensionem quandam durationis, inter prius & posterius esse, quam post mundi creationem constantes immutabilesque mensuræ, videlicet astrorum motus, exquisitissimè mensurant, ante conditum vero mundū, licet tales mensuræ defuerunt, non tamen desit esse tempus, & si iam illud mensurare speculatio aliqua postule, cogitatione mensuras huius nostri pectoris, quantum ad extensiones earum attinet, partibus illius æterni applicabimus. Ut si æternitatem Dei aliquomodo declarare velimus, dicemus illum mille seculis (extensione inquam tanta) ante conditum mundum fuisse, & supra hæc rursus mille, & vltius mille, ac deinceps superius sine fine. Sic communis intellectus æternitatis partes aliquousque metitur, & quid opus est hic argutis tergiversationibus & labyrinthis, quæ æterna sunt & increata facilius aliquali intellectu concipiuntur quam definiantur, aut recte describantur. Et verbum Dei eterna & infinita sæcula à priori & posteriori, Deo subinde tribuit, communi intellectui quem ipse formauit se accommodans. Locum similiiter cogitabimus esse spacium quoddam in quo res est, quem in species tres partiemur, in excedentem locatum, in adæquatum, & in minorem, nihil de locati magnitudine definientem. Secundum primam homo est in domo, pro secunda corpus quodque est in aqua aut aëre, undeque eius extrema comprehendente, secundum tertiam vnaquæque res, & præcipue Deus, est etiam in minimo loco, creatura quidem secundum synechdochen, Deus vero secundum totam essentiam. Si quis ita hisce determinatis æternum aliquid præter Deum constitui addubitet, is locum & tempus in ipso Deo ab eius essentia adferri considerabit, cum essentia sine tempore & loco esse nequeat. Est enim ut elegans dicit Iohannes Damascenus lib. 1. cap. 16. Deus sui ipsius locus. Eodem quoque modo & ratione sibi ipsi tempus esse imaginabitur. Et Tertullianus contra Præream sic scribit. Ante omnia enim Deus erat solus, ipse sibi & mundus & locus & omnia, fol. 675. b. Si aliam temporis locique substantiam querat, in abyssum imperscrutabilem & deuicias ambages deuoluetur, quia profunditas Dei omnem intellectum longissime superat.

Dicamus ergo cum Mose v. 5. creationis & primi diei naturalis initium nocte factum esse, nocteque primam diei partem esse, & à primo creationis momento tempus mundi inchoandum esse, ideoque Deum non solum hebdomadam dierum in memoriam creationis constituisse, verum etiam cuiusque diei initium ab occasu solis & vespera sumi voluisse, maleque sentire eos, qui vetustiores Hebreos diem ab ortu solis inchoasse volunt, locis aliquot scripturæ sacræ male intellectis & detortis id sibi persuadentes. Exod. 12. v. 18. solennitas paschæ 7. diebus celebranda præcipitur, & initium finisque illorum dierum, constituitur in vespera, diem autem primum & ultimum solennes constituit dominus, v. 16. adeo ut primus Iohann. 19. v. 31. vocetur magnum sabbatum, diem vero decimum quartum mensis, quo agnus macerabatur inter duas vesperas, Hebræi vocant parasceuen, id est, præparationem & à Paschate immediatè sequente distinguunt, ut patet Matth. 27. v. 62. Marc. 15. v. 42. Luc. 23. v. 54. Iohan. 19. v. 31. Duo igitur sunt dies, duæque vesperæ se mutuo sequentes. Prima est finis diei 14. altera post solis occasum sequens nox, quæ ad sequentem diem pertinet. Inter has duas vesperas iubet vers. 6. agnum occidi, & præparari. Atqui hoc in momento vtrumque diem diuideute fieri nequivit, ideo vespera latius sumitur pro tempore vespertino, & ad finem diei inclinante illiué propinquo, aut etiam diem terminante, & continuo sequente. Sic versu 18. cum iubet fermentata, die 14. ad vesperam edi, de vespera finiente & diem completum immediatè subsequente, intelligit. Cum enim solis occasus dies distinguat, quomodo nox qua cedebatur pascha, & pars diei ante occasum solis, in qua macerabatur agnus, in unum diem referri possunt: Planius Marc. 16. patet, noctem initium diei naturalis fuisse. Cum præterisset sabbatum, inquit, mulieres emerunt aromata, quod sabbato non

non licuisset, vespere ergo finito sabbato id fecerant, quandoquidem prostridie quæ erat altera sabbati, summo diei diluculo ad monumentum venisse subiungit. A vespere ergo & sole occidente, diem naturalem inchoarunt Hebræi, quia primus dies creationis à nocte cœpit.

FABRICÆ MUNDI

Caput septimum.

Opera primi diei.

Primum ergo quod creauit Deus fuit chaos illud, de quo hactenus differuimus, & indigesta moles, materia materq; omniū creandorum, quam terram appellat, quod terreæ naturæ & conditioni fuerit proxima, quippe terra primum absoluta fuit & suos fructus dedit, mox autem chao adhuc indiuiso, ipsum aquas nominat, non quod aquæ iam tum à terra segregatae fuerint, sed indicat statim creatæ materia eius, in elementa distinctionem inchoatam fuisse, ideoque & antequam aquam nominet, vocat abyssum, tanquam medium quiddam inter informem massam, & primam distinctionem apparere incipientem, aut potius naturam illius massæ indicat, quod fuerit APHAR & fluida materia, ad aquæ generationem prona, quam primum à terra separare instituebat. Fuit autem massa hæc tota, quanta erat, abyssus, uniformis enim adhuc erat, nec in vllas species formata, ne cum extabant animalia, plantæ, lucidum cœlum, immo nec elementa ipsa, terra, aqua atque aer, sed erat, inquit Moses, solitudo & inanitas, siue solitaria, inanis & vacua, quemadmodum terrā inhabitatam, sterilem, & nihil visib; humanis accommodum proferentem, solitudinē appellamus. Sic erat massa hæc mera solitudo, speciem tamen in se habens, vnde omnia quæ nunc sunt, deduci & formari possint, eaq; species sub forma APHAR, limi & abyssi præcipue indicatur & intelligitur.

Addit huic chao defuisse, quo maxime opus erat ad constituendam naturam rerum omnium generatricem & procreatricem, nimirum lucem. Duo in creatione in primis sunt obseruanda. Primum quod ab imperfectissimis, ignobilioribusque, ad perfectissima nobilissimaque ordine procedit, vt à chao primum ad terram, deinde ad aquam, hinc ad cœlum, & ita deinceps. Secundum, quod singulorum naturas, potentiam, actiones, ordinem, modumq; agendi, ortus, occasusque, & periodos singulorum, vniuersamque naturæ legem, talia in creatione instituit, qualia perpetuo esse voluit. Itaq; cum inferiorem mundum, terram, aquam, aerem, matrem generandorum omnium, superiorem vero patrem & mascula. vi præditum esse vellet, hoc est seminariam rationem in elementis, præparatricem autem & excitatricem ad generandam potentiam in cœlis constituer e vellet, mox ut elementa educere coepit, simul etiam materiam cœlorum extraxit, quo simul mater paterque adolescerent, vt vtriusque in generando potentia virtusque omnis, suas leges normasq; in ipsa creatione acciperet. Itaque duos creaturarum ordines à principio distributionis chæsi simul instituit, & in vtroque paulatim ad perfectiora nobilioraq; progreditur, & dum in elementa massam distinguere incipit, simul cū aëre cœlestem materiam lucidam educit, ex qua deinceps firmamentum & astra formanda colligendaque erant, & vt cuique suam speciem sensim perficiendo tribuit, ita & singulis proprias naturæ leges indidit, elementis elementares, & cœlesti materia cœlestes. Animaduertendum est autem & aëris elementum, & cœlum ipsum ex quo lucent astra, uno cœli nomine subinde in sacris literis signari, ex ratione igitur nominis à Deo instituti, eiusdem conditionis, hæc duo primum fuerunt, simul que indistinctim creata sunt, sed mox separari cœpta, cum ex nobiliore eius substantia firma- mentum conditum esset atque astra.

Obserua nunc, quæ fuérit cœlestis substantiæ materia. Aquæ elementum iam in chæsi conuexitate colligi & apparere incipiebat, ne cum producta luce, quæ ad naturæ operationes erat necessaria, & ecce Spiritus domini ferebatur super aquas, inquit, Ventum validum è chao excitauit, qui aquas nondum à terra separatas moueret, & in altiores vndas attolleret. Hac agitatione paulatim secerni aqua à crassiore terræ substantia cœpit, & subtilior spiritus ex aquosa chæsi parte excitatus in aere in euasit, subtilior quoque & nobilior aeris pars in æther, siue cœlestem substantiam. Tria hæc primo die præstitit flatus ille, qui haud dubiè durante vltterius agitatione, densior, vehementiorque factus est, ventosi spiritus maiore excitata copia, donec subsidens terra & compacter etiads, agitationem illam paulatim compesceret, ventosaque materia vt cunque exhausta & attrita, paulatim ad quietem se componeret. Quando igitur cœlum ex aqua ne cum discreta educi & formari vides, facile intelligis ipsum etiam cum terra affinitatem habere aliquam, magis autem, cum aqua, vnde ipsum Hebræi SHAMAHIM, ab ESH, id est igne, & M AIM aquis, vocant, quod ex aquis sit factum, & astra tanquam aquas ignitas circumferat, vt nominis etymon describit Eugubinus. Porro quia chaos magnitudinem & pondus habuit, & quicquid ex eo factum est in matrix indolem aliquo modo, vt dixi, refert, grauiora ignobilioraque in unoquoque primum subsiderunt, leuior aut nobilior vero substantia, veluti pinguedo chæsi totius sursum eleuata diutissime cum superiori cohæsit, vnde cœlum ex nobiliore parte cuiusque elementi creatum est, priusquam illa in suum quæque locum separatim abiessent. Hinc ex nobilitate ac virute omnia elementa longe superat cœlum, quod ex nobilissima totius chæsi substantia creatum est,

& in

& in ipso cælo, quæ suprema sunt, inferioribus multo sunt nobiliora, itemque cœlestia ad elementaria, affinitatem & sympathiam perpetuam obtinent, per quam ad se mutuo inclinantur, similiter superiora cœli ad inferiora eiusdem, vt nihil sit in mundo, quod non ex indita sibi sympathia suo loco & ordine hominis causa seruiat. Ita cœli & astra propter inclinationem quam habent ad hæc inferiora, sphærica forma constituta, & in centro vniuersi conquiescentia, circulariter & variè mouentur, quo suas virtutes his inferioribus omnibus, quantum ad generationem necessarium est, communient. Fuit autem cœlum hoc primo die adhuc indiscriminatum vnius per omnia conditionis & naturæ, proinde & vnicum tantum principio habens motum, qui noctem & diem distingueret. Cæterū non interquiescente creatione, lucidior cœli materia sensim in spheras diuersas, globosque stellarum & planetarum colligi cœpit, & vt quodque illorum perfici naturaꝝ propria & motu imbui cœpit, ita etiam sua cuique sympathia & operatio innata fuit. Sic soli destinata lux siue lucens materia in dimidiā cœli partem continuo colligi cœpit, & in globum solis coire, ita vt post decem circiter creationis horas (nam ad Leonis signum contrahi cepit, vt in Chronologia probabiliter demonstratum est) lumen mundo dederit, quod post quatuordecim horas deinde motu cœli diurno occubuit. Fuitque hoc lumen, principio debilius, quippe sparsa adhuc solis materia, donec quarto die in suam magnitudinem contraheretur & compingeretur. Hæc de syderum in globos collectione lucisque incremento, inanis esse nequit speculatio, quandoquidem lucem esse primo die oportebat, quæ diem constitueret, cum sol quarto demum die perfectus fuerit, nec aliam lucem quam solis ad faciendum diem Deus ordinavit. Simili modo expansionem cœli, collectionem aquarum in maria, terræ exsiccationem, herbarum, frugum & arborum productionem, & quæcumque soli naturæ mandauit & comisit Deus, non momento, vt mandantis sermo præ se ferre videtur, facta esse cogitabimus, sed sensim eo ordine & modo quo naturam semper vti in posterū voluit, ideoque vnumquodque opus tum inceptum esse, cum materia ad hoc idonea præparata fuerit, præfertim autem eo die quo mandatum expressum est. Sic secretio aquæ à primo die inchoata est, at tertio demum die perfecta. Si enim in momento singula creata essent, magis ad res producendas, quam ad naturas rerum & leges constitutas intendisse videretur Deus, cuius contrarium tertio die videbimus. Quum ergo cum re qualibet eius natura, & lex naturalis fieri debeat, mox vt creari aliquid cœpit, cepit & eius virtus efficax, & modus, regulaque agendi, quibus Deo in creatione seruiebat, ita vt singula à sui initio sua velut progymnas mata in creatione habuerint, & per naturā semel institutam in cæteris disponendis creatori suo seruierint. Sic facto in chao pondere, & centro sedeque grauium posito, naturaliter omnium corporum dispositio & ordo secutus est, sic mota per ventum massa, naturaliter terre & aquæ discretio facta est, & exhalationes sursum sublatæ sunt, quæ in cœlestem conditionem ab opifice formatæ, cœlestem etiam operationem in generandis herbis, arboribus, animalibus exercuerunt. Ita creatio præcedit, creationem subsequitur naturalis operatio, & hæc duo deinde in reliquis Dei operibus concurrunt. Cum igitur hic sit ordo rerum ab opifice ad totius intentionis suæ scopū sapientissimè institutus, diligentissimè obseruabit veræ philosophiæ studiosus quo ordine sint creata singula, quam illorum materiæ naturam primum indiderit creator, quidque illi naturæ adiecerit, quo species rei formandæ prodijt, item si quid res hanc creationem circumstantes, opera attulerint, negligendum id non est, quanto enim hæc omnia altius perscrutari datur, tanto perfectius rei creatæ natura, efficacia, communio cum alijs creaturis, & per consequens sympathia & omnis operatio innotescit. Ut porro cu*m* iusque rei materia cognoscibilis fiat, à prima omnium materia chao incipiendū est, quatenus enim illa iuxta suam formam & qualitates cognita fuerit, eatenus & quæ ex ea primum creantur cognita fi*ent*, similiter & ex his reliqua. Cæterum quæ à creatore materiæ adduntur, ad constituendam rei speciem & naturam, ea præcedens creata natura docere non potest, sed à posterioribus, nimis ab apparentibus rei magnitudine, pondere, levitate, soliditate, raritate, fluxibilitate, figura, qualitatibus, coloribus, officio, aut alijs quibusvis accidentibus ac proprietatibus, quorum tamen causæ effectrices antea longo studio & experientia cognitæ sunt, petere oportet. Hæc obiter admoneo, quia ad inueniendas rerū causas & oiconiam (quo philosopha animum intendere debet) hæc prima sunt fundamenta. Quod quisque potest hoc faciat, nos partes mundi, situm, proportionemque & motum localem, cæteraque quæ sunt Cosmographiæ propria sectamur, cætera diuinioribus ingenij relinquisimus contemplanda.

Cum ait Moses: Dixit Deus, non latam peculiari aliquo tempore sententiā indicat, sed perpetuam, ius voluntatem, quæ res sine sermone aut expressis verbis eloquitur & efficit, ac definito tempore profert. Ita etiam in actionibus Dei cum inquit, diuisit Deus lucem à tenebris, non externam actionem intelligit, sed perpetuam Dei voluntatem, qua sola omnia præconstituto tempore inchoat & perficit. Non autem dicere vult, hoc die completam fuisse illam diuisionem, postquam quarto demum die, sol, astraꝝ; omnia perfecta fuerunt, sed intelligenti nō obscurè eam lucis collectionem quam dixi indicat, eamque hoc die eosque processisse, vt lux in vnam partem cœli contracta occumbere potuerit, relicta post se nocte & tenebris. Post absoluta huius diei opera addit lucem illam bonam à Deo iudicatam & attestatam fuisse, quod non de omnibus creaturis agit, sed de illis tantum, quæ præ cæteris insignem homini utilitatem conferunt, & eximiè opus intentionemque Dei illustrant & commendant. Sic in sequentibus eodem encomio extollit terræ exsiccationem, herbarum, arborum, & fructuum generationem, solis, lunæ & stellarum officia, animalia aquatilia, deinde & ter-

refrig.

restria, quæ omnia tandem creato homine valde bona iudicauit, ut quæ illius seruitio, cuius causa
creata sunt, accommodatissima erat. Magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius. Psal.
110. Inducta in mundum luce, completus fuit primus dies, quem dicit constare vespere & mane, siue
nocte & die, naturalis appellatur à latinis. Noctem præponit, quoniam ab illa coepit creatio, non enim
prima omnium lux creari potuit, iuxta ideam omnium in opificis mente conceptam, sed materia
prærequebatur, ex qua illa formanda erat. Finis primi diei.

F A B R I C A E M V N D I

Caput octauum.

D E C A E L O.

Secundus dies incipit.

AB occasu lucis, sequiuitus est secundus dies, in quo firmamentum creatum est. Non addit autem
ex qua materia illud fieri voluerit Deus, verum hoc ex lucis creatione manifestum est. Cum e-
nim lux ex aquis, quales diximus, sit producta, & lux omnis à firmamento veniat, certum est eandem
lucidam substantiam, quæ diem attulit & circularem motum nocta est, hoc die in firmamentum fa-
ctam esse, unde & firmamentum SHAMAIM sancta lingua vocatur, quod eiusdem cum luce sit sub-
stantia, nimirum aqueæ, licet paulo ignobilior, quippe lux ut nobilior, nobiliorem etiam eiusdem
substantiae partem postulabat, quapropter & serius eius species & natura perfecta fuit, videlicet quarto
die. Vocat hoc firmamentum Moses RAKIA, qua voce diffusio, extensio, expansio & distensio sig-
nificantur. Ratio ergo nominis huius ex creationis opere sumpta est, que hoc ordine & successu fa-
cta fuit. Mox ut ventus in abyssum incubuit, sursum exhalauit, & diffusa est aëria cælestisque substan-
tia, in qua quicquid ad lucem commodum erat, in luminosam essentiam excoctum mox colligi coe-
pit, ut diem præstaret, simulque futuri firmamenti substantia, in qua lux colligebatur & permanebat,
sursum ex aëris elemento sublata, diffusa, extenta & tanquam velum aut tentorium circum vniuer-
sum mundum inferiorem expanda est, & motum diurnum iam à primo die habens, & lucem circum-
ferens. Hoc firmamentum ergo propter huiusmodi ex elemento aëris diffusionem, extensionem, &
expansionem, propriè RAKIA vocatum est, non autem propter soliditatem aut compactum sub-
stantiae robur, quod RAKIA non significat. Neque vero materia ex qua firmamentum hoc factum
est, neque expansio illa quam hic illi tribuit Moses, & item Esa. cap. 42. ver. 5. & 40. v. 22. Item Psal.
104. v. 2. talem soliditatem, taleque substantiae robur secum necessario fert, neque ferre suspicandum
est, nisi aliquod eius in verbo Dei argumentum elucescat. Sumpta à velo ventis tenso, & tentorio fir-
miter expanso, comparatio, magis naturæ stabilitatem atque immobilitatem declarat, & incorrup-
tibilitatem, tale firmamentum voluit Deus in hoc opere significare atque esse, ut pérpetuum esset re-
rum caducarum adiumentum & sustentaculum. Et quid, quæso, profuisset ibi ferrea rigiditas ac forti-
tudo, adamantinaque durities, ubi nulla est attritio, nihil est quod corrumpat? Vocavit etiam Deus
hoc firmamentum cœlum siue SHAMAIM, ut eiusdem esse substantiae cum luce, pariterque cum
illa creatum esse intelligeremus. Obseruandum hic est, quod Esdras lib. 4. cap. 6. creationem mundi
epetens, de hoc firmamento dicit: Et die secundo, inquit, creasti spiritum firmamenti, & imperasti
ei, &c. Docet ordo creationis, docet ponderum proportio, docet raritas substantiae & experientia,
quanto altius à centro mundi distant corpora, tanto riora, leuiora, spiritualioraque existere, proin-
de, quæ in summo resident, maxime spiritualia esse necesse est. Iam firmamentum hoc elementis mul-
to est altius, quamobrem multo etiam est aëre spiritualius, & quam maximè in extrema summitate
sua, ubi tot sydera perpetuum, constantissimum & minus varium motum habent. Tale autem fieri
cœlum erat necessarium, postquam mascula vis quæ in spiritali substantia subsistit, illi inserenda erat,
ad imperfectam horum inferiorum generandi potentiam iuuandam. Neq; totam eius substantiam
talem per omnia æqualiter, hoc est homogeneè esse sufficiebat, sed pro rerum varietate & natura, va-
ria etiam & turgens fœcunditas requirebatur, quæ foras naturali inclinatione tenderet ad maturan-
dos inferioris mundi foetus, eisque obstetricandum. Ea autem fœcunditas in exundante spiritali essen-
tia, eiusque fortitudine sita est, quapropter eius spiritalis substantia, quæ cœlo cuique aut eius parti in-
est, collectio in unum corpus sphæricum, tanquam genitale membrum fieri debuit. Sic in cœlo solis,
principium spiritalis substantiae robur in globum solis collectum est, addito illi in subsidium genera-
tionis, Mercurio & Venere. Sic Luna, sic stellæ à principio creatæ lucis, iuxta sui officij exigentiam, in
suos quæque collectæ sunt orbes, ac quarto die tandem perfectæ. Lucis etiam calor & splendor, siue
potius eradiatio, ad spiritalis virtutis in generationis actum, productionem & intensionem, necessa-
rius erat, proinde cum lucem crearet Deus, spiritalem cœli substantiam lucidam effecit. Iam si pessi-
mable cuiquam esset, lucis in substantia naturalem causam & originem cognoscere, mysterium mag-
num ille ad inquirendas, & aliquousque inueniendas stellarum & planetarum naturas, quæ causam
suam efficientem & materiale, haud dubiè sequuntur, haberet. Si enim totam mentis aciem inten-
das, videbis creationem rerum, naturalem ferè causarum ordinem sequi, atque ex causis causas didi-
cere, donec ad propositum effectum perueniatur. Atque hæc est incomprehensibilis sapientia Dei,

quod ex uno primum creato, ita naturam format & instituit iuxta ideam vniuersalem, ut non minus eam imitari, quam condere & statuere videatur, quippe Ideam vniuersam naturae exactissime conceptam, voluntate & potentia creando etiam exactissime imitatur & exprimit, ut idem in idea & fabrica, naturalis rerum & causarum successus existat. O supra omnia admirabilem sapientissimam potentiam, & potentissimam sapientiam: Quantam oportet naturae ad creatorem suum esse affinitatem! Dixit ille & haec facta est, voluntas illius est huius essentia, proinde ut vult ille, ita haec est, ac vult, idque propter idem quod vult ille, Deus voluit, & cum delectatione & studio voluit, cœlum & vnumquodque in eo astrum, homini & propter hominem omni creaturæ, vario motu inferuire, hec voluntas, hoc studium etiam cum quadam dilectione cœlo impressa manet, idem vult, eodem inclinatur cœlum, & cum delectatione quadam diligenter exequitur. Affectus ergo Dei erga suam creaturam, fit affectus creaturæ ad creaturam. Haec prima & præcipua est causa & origo omnis sympathiæ, qua vnumquodque ad suum officium exequendum excitatur, non est quod aliam cœlo aut angelos motores tribuamus, quasi per se sit immobile, & virtutis sua radios ociosæ & sine ullo ad inferiora affectu ac sympathia quocunq; contigerit, spargat, multo minus ut à diuina mente ipsum perpetuo moueri dicamus, nisi perpetua natura eius voluntate semel illi impressa. Interim tamen si hanc de sympathia philosophiam absoluere voles, inquirendum tibi erit, quam similitudinem, quam analogiam cum creaturis, & cum quibus earum ipsi cœlo indiderit, per quam ad eas inclinentur, quin etiam vnde, quo ordine & quo modo ea similitudo & analogia in ipsum inducta sit. Verum ubi hoc theatrum ascenderis, exclamabis: O profunditatem diuitiarum, & sapientiæ, & cognitionis dei, quam inscrutabilia sunt iudicia eius, & imperscrutabiles viæ eius. Quod si nihil inuenieris, hanc tamen imperscrutabilitatem didicisse magno erit lucro, quo infinitam sapientiam Dei altius admirari discas, & ipsius maiestatem promptiore animo reuereris. Hoc etiam facile consequeris, ut nihil sine causa iusta que ad unicum scopum ratione, à Deo conditum esse experiaris. Intelligis nunc spero, quid velit Esdras, cum ait: Spiritum firmamenti creasti, & illi imperasti, nimirum quod cœlestis materia quæ multum est spiritualis, percipiens verbum Dei, siue impressionem voluntatis eius, eundem cum illo affectum erga hominem induit, videlicet ut illius causa incalescens extenuaretur, spiritualis fieret, in altū super aëris elementum se attolleret, extenderet, ac ibi fixa persisteret, aquas ab aquis dividens. Hanc ergo ex voluntate Dei eiusq; impressione sympathiam naœta materia cœlestis, aëri adhuc mixta, & in spiritualiorem essentiam versa, à sua inclinatione sursum educta est, & hoc est quod ait, secundo die creatum spiritum firmamenti, licet tum nondum in globos stellarum ac planetarum contractus fuerit. Reliquum etiam mandati, nempe diuisionem, ex eadem sympathia & inclinatione eodem die executa est, & in eodem persistit officio, donec Dei voluntas, ex qua eius sympathia pendet, compleatur, ut testatur illud Davidis, Psalm. 148. Stare fecit ea(cœlestia) in perpetuum, & in seculum, statutum dedit, & non præteribit.

Fuit hoc firmamentum non singulare aliquod cœlum ab alijs diuisum, sed vna cœlorum machina, ut inde manifestum est, quod quarto die solem, lunam & stellas in hoc firmamento posuit, omnes nimirum cœlos, qui nobis apparent, comprehendens. Quoniam autem corpora haec, quæ Deus in firmamento posuit, & secundum Davidis testimonium certis legibus fixit, diuersos admodum motus habere comperiuntur, in plures cœlos hoc firmamentum diuisum esse constat, quot autem sint illi, in astronomicis probabiliter disseremus. Diuisionis autem modus in præcedentibus apparuit, cum perpetuo superiora ex inferioribus, ut extenuata, dilataq; magis & leuiora ascenderunt, ut aqua ex terra, aëre ex aqua, firmamentum ex aere, ita procul dubio in firmamenti communi substantia, paulatim facta simili extenuatione, discretione, atque in altum subductione, primum imo loco relicta est & subsedit sphæra lunæ, secundo sphæra solis cum Mercurio & Venere, tertio Martis, deinde Iouis, ac sic deinceps, ut postrema secretio sit aquarum super cœlestium, quæ totius machinæ mundanæ suprema pars est & manet. Hanc esse in cœlorum distributione oiconomiam, vniuersalis rerum & perpetua natura, qualis est lex grauium & leuium à Deo instituta postulat. Cum enim ex prima vnicaque materia condantur & formentur omnia, ideoque illius indolem referant, non alia ratione superiora ad se mutuo, quam inferiora inter se affecta erunt, nisi Deum dicamus, cum ad cœlos formandos venisset, materiam primam refinxisse, & multo aliam illi essentiam, naturam & leges indidisse, verum hoc quid esset aliud, quam sapientiam Dei & potentiam eleuare, ut qui materiam primam non ad omnia creanda idoneam fecisset, quæ potuisset, hoc concessu, inter cœlestia & elementaria esse naturarum communio, quæ sympathia: an non hoc esset turbare omnem rerum ordinem & scopum Dei in sua creatione subuertere? Cum ergo vniuersalis lex naturæ per omnia inter se communicantia, eodem modo se habeat, nulli dubium esse potest, quin ea quæ ex uno in se conformi nec dissidente prodeunt, ad vnum illud eam obtineant rationem, quæ filius ad parentem, & genitum quodque ad suum genitorem, illius naturam aliquo modo referat, & ad illum tanquam suum principium inclinetur, & amoris vinculo alligetur. Eadem ergo cœlestium inter se erit ratio, quæ est elementarium, quum est vna eademque in se conformi & concordi massa creata successiæ sint omnia, & superiora ex sua nobilitate & perfectione, haec inferiora tanquam suum principium amplexabuntur, eò fortius, quod magis natura communicant, & homini pro viribus seruiunt. Superiora etiam ut magis defæcata, magis distillata & excocta, nobiliore forma superaddita, nobiliora quoq; erunt ad scopum Dei instrumenta, validiusq; suum officium ad eundem prestabunt. Quamobrem absurdissima iudico

quæ

quæ Astrologi de Saturni & Martis malitia sibi persuadent, ut latius in Astrologicis disceptabo.

Creato & suo loco posito firmamento, factum est, inquit Moses, vespere & mane dies secundus, à vespera nimirum ut primus, incipiens, & ad lucem iterum occubentem, finiens, eadem est ratio dici quæ prius, quam toto creationis tempore seruans, perpetuo ad creationis memoriam retine ndam indicat. Vocavit autem firmamentum hoc cœlum, S H A M A I M Hebraicè, si vocali dictione vocavit. Adamo sic vocavit, alioquin quod Deo, dicere esse, dixi, hoc idem est quod vocare, videlicet æternæ eius voluntas, qua firmamentum ex aquis esse voluit & fecit.

FABRICÆ MUNDI

Caput nonum.

De aquis supercœlestibus & creatione Angelorum.

DE aquis supercœlestibus nusquam aperta fuit mentio, nisi Genes. i. v. 7. Psal. 148. v. 4. & 4. Esd. 6. v. 41. Variè de illis sentiunt scriptores. Iacobus Zieglerus valde ineptè imaginatur, primam materiam à Deo infinitam creatam fuisse, ne quid vacui extra mundum relinqui putaretur, & ex ea materia mundum creando non exhaustisse eius infinitudinem, sed quantum ad creandum sufficeret assumptisse, reliquum, ut erat, reliquissime, quod vocat aquas supercœlestes, inane & tenebras, illudque per firmamentum à mundo exclusum fuisse afferit. Quæ sententia nimirum est absurdâ, quomodo enim infinitam Dei sapientiam aliquid frustra creare admittetur? Etenim frustra plane fit, quod extra mundum inane, nulliusq; formæ & vsus relinquitur. Quod si ad complendum vacuum id fieri diccas, interrogabo antea ne ab æterno ibidem vacuum fuerit, an verò etiam hoc creatum sit? inextricabilis quæstionum fiet labyrinthus, nec ullus naturæ modus, ordo & lex in partium mundi ex chao deductione, apparebit, sed omnia sine ratione, sine naturali aliqua consequentia fient, nullus enim erit locus extenuandæ materiæ ac dilatandæ nobilitandæque. Alij & quidem non pauci, aquas supercœlestes putant esse nubes, quæ media regione aëris feruntur, & aëre inferiore (qui etiam cœli nomine comprehenditur) à mare & fluminibus separari. Verum his aduersatur sacrum Mosis testimonium, quod illi firmamento in quo sol, luna & stellæ sunt positæ, diuisionem attribuit. Neque enim aér qui sub nubibus est & magnis mutationibus subiectus, firmamentum dici potest. Quod si à perpetuo & immutabili in suo loco situ, firmamentum appellare velint, erit & aqua firmamentum, verum alia firmitas requiritur, tale ut dixi firmamentum necessarium erat, quod substantia & virtute immutabile perpetuo subsistet, ad sustentandum rerum secundum earum species generationem & multiplicationem, hoc autem post lucem factum fuit, quare & post aërem, nam lux sine aëre, qui circumire massam, lucemque deferre, & diem noctemque efficere debebat, esse non potuit. Quamobrem cum firmamentum hoc ex aëre sit factum, illoq; posterius uno die perfectum, aliud ab hoc inferiore aëre, perfectiusque illo, proculdubio fuit, supra quod etiam Dauid has aquas collocat. Observa Psal. 148. eius in laudando Deo ordinem, primo in genere cœlestia ad laudandum prouocat, deinde iusto ordine & distinctim singula compellat, primum qui cœlos inhabitant angelos & spiritus beatorum, deinde partes cœlorum, solem, lunam & stellas, hoc est firmamentum, tertio cœlos cœlorum, hoc est, cœlos qui firmamentum ambient, & intra se comprehendunt, siue cœlum cœli, ut est Psal. 113.. postremo aquas quæ supra cœlos sunt, mouet, Vides illum ordine ab imis ad summa progredi, addita etiam singulari causa, cur maximè laudare Deum debeant, nimirum quia Deus illa stare fecit in perpetuum, & legem officiumque dedit, quod infectum non præteribunt. Post cœlestia transit ad terrestria, in quibus ventos, fulgura, grandines, nubes, aues cœli complectitur, nimirum clementaria omnia. Vides ergo duos laudantium ordines, cœlestem & elementarem. Cum igitur inter cœlestia & immutabilia collocet aquas supercœlestes, nequaquam eas esse nubes credendum est. Et Psal. 104. v. 3. contignare dicitur Deustet & superiora edificij sui, mundi videlicet, aquis, quæ aliæ quam hæ supercœlestes esse nequeunt.

Vnde nunc istæ aquæ sint creatæ, & in quem finem, ex Mōse non liquet. Quando enim oculis percipi non possunt, nec quid exhibent, quod in idolatriæ materiam à gentibus rapi possit, amplius & abditissima vniuersæ creaturæ altissimaq; sint, quæ perscrutari nequeant ab ullo homine, non admodum referebat earum originem & scopum explicare, quamobrem & illa tacet Moses, nec aperte reuelat spiritus sanctus. Non tamen frustra earum mentionem facit, sed pijs animis aliquid altius cogitandi materiam offert, & sumimè admirandam Dei sapientiam & potentiam inexplicabilem innuit, vbi mentis extrema acies retunditur, & harum vias abyssumq; ulterius prosequi nequit. Originem autem & materiam illarum hinc percipere licet, quod aquas nominat, conformes enim & con naturales firmamento indicat, quemadmodum & Dauid cum Psal. 148. supremum illis locum in toto vniuerso, pariter cum Mōse tribuit. Enimvero cum omnia quæ haec tenus post motas aquas & lumen creatam sunt facta, ordine exteuationis & perfectionis, sursum sunt lata & suo loco affixa, dubitari non potest, quin eodem continuato ordine, ad extremam, ut ita loquar, distillationem & sublimationem, in aquis istis supercœlestibus sit ventum. Sunt igitur istæ aquæ, cœlum omnium lypidissi-

mum purissimumq; quod recte theologi vocant empyreum, quippe cum tanta sit lux in firmamento, & ex ipsa firmamenti substantia collecta, quæ meros ignes oculis & sensui repræsentat, erit & huius vltimi purificatissimique coeli substantia, multo nobilior fulgidiorque ignis, æquali per omnia claritate, vt in qua nulla lucis in globos contractio facta est, quod ideo factum appetet quod totius naturæ oiconiam, conuexitate firmamenti terminare voluerit Deus, ideoq; diuisionem illam aquarum firmamento commissam scribi, vt naturæ opera ibi terminari, & vltra eius summam extremitatem, nimirum primi mobilis conuexum non exire, sed intra illud in vniuersum contineri intelligamus, extra illud conuexum autem, omnia quieta & immota esse.

Ad quid vero ista aqua supercœlestis, hoc lypidissimum cœlum sit creatum, dicam quod mihi probabile est visum. Angelos creatos esse nemo est qui ambigat, quandoquidem nihil est ab æterno præter vnum Deum, reliqua omnia sunt creature & initium habent. At quando creati sint hi, non facile est dicere, ante mundum creatos non esse, inde conuincitur, quoniam in principio creauit Deus cœlum & terram, hoc est informem massam cœli & terræ matrem, quod si creatio à massa illa coepit, non potuerunt angeli primum creari. Cum tamen stellæ lucidae in firmamento collocarentur iam tum erant, sic enim alloquitur dominus Iob cap.38.v.6. Quis iecit lapidem eius (terræ)angularem, quem laudarent pariter stellæ luminis, & iubilarent omnes filij Dei, filii Dei non potuerunt alij esse quam angeli, nondum enim tunc creatus erat homo, quod si angeli Deo creatori laudem cecinerunt, cum terram super lapidem angularem firmaret ille, & simul cum illis laudarunt lucentes stellæ, ergo tertio die fuerunt angeli, fueruntque stellæ, licet necdum absolutæ: primo enim die mane coeperunt creari, & quarto die fuerunt perfectæ, fuerunt ergo multò plus quam semiperfectæ, & intenso iam lumine fulgere incipiebant, Deumq; in suo obsequio laudare atq; glorificare. Quod autem locus ille in Iob v. 6. ad diem creationis tertium pertineat, facile intelliges, si duos præcedentes versus conferas. In priore enim loquitur de prima fundatione terræ, quando videlicet locum quietis illi dedit Deus, centrum vniuersi, quod verè basis terræ existit. De hac fundatione loquitur Dauid Psa.103, v.5. dicens: Fundasti terram super bases suas, ne moueat se in sæculum & in sæculum. In altero loquitur de figura quæ terra pondere suo ex omni parte æqualiter centrum appetente natæ est, videlicet sphærica. Sexto autem versus primum adhuc de basi terræ profundissimam facit quæstionem, quo modo videlicet centrum illud, quod basis est grauium, sit fixum, cum sit in medio fluxi & mobilis aëris pendulum. Mox de superstructiæ loquitur, quæ in altum attolli solet, & angulis ædificiorū præcipue innititur, quis, inquit, lapidem angularem iecit, qui molem in altum ascendentem sustineat. Vides tres partes collocañæ & firmandæ terræ, eo ordine quo in creatione sibi mutuo successerunt, in quæstionem duci. Primo enim creato chao, in centrum subsidere terra coepit, secundo subsidendo sphæricam figuram accepit, tertio ex siccata tandem terra supra aquas eminuit, atque ibi firmata est, etiam altissimis subinde montibus supra aquas pendentibus, de qua firmatione sic loquitur Dauid Psal.23.v.2. Quia ipse super maria fundauit eam, & super flumina firmauit eam. Hæc terræ altissima fastigia, quis tanto supra aquas interuallo extulerit, atque ita fundarit, vt non corruant, & ad naturalem suum locum rediant, interrogat versus sextus, secunda parte. Cum igitur horum firmitudo & stabilitas sit facta tertio die, cum terra sicca & solida firmaque redderetur, omnino appetet angelos ante completâ illam siccitatem & firmitudinem, nimirum secundo die, creatos fuisse. Et quadrat huc elegantissimè aquarum supercœlestium creatio, secundo die facta, ex quibus angelos creatos esse fit verisimillimum, nulla enim in omni creature aptior ad hoc substantia fuit, quam lypidissimus ille & igneus aër, in quo sedem & habitaculum illis esse voluit conditor, nec aliud elementum illorum corporibus conuenientius erat, quam vnde spiritum erant haustura. Et Paul. Hebr.1. testatur, angelos esse spiritus & flammarum ignis, hoc est spiritus limpido in modum clarissimæ flammæ, qualis ferè est cœlo empyreo substantia, vt videantur angeli quasi stellæ ex aquis supercœlestibus creatæ, sed animatae, rationales, & in ministerium Dei susque deq; se mouentes. Vnde vocantur angeli lucis, hoc est, angeloi lucentes, ex luce creati, & in cœlesti luce habitantes, ac cum magna lucis claritate hominibus apparent, vt pastori bus Luc.2. v. 9. & mulieribus Matt.28. v.3. & Petro Actor. 12. v.7. Finis secundi dici.

F A B R I C A E M V N D I

Caput decimum.

De congregazione aquarum elementarium, & terræ ad generandum præparatione.

TERTIVS DIES INCIPIT.

Tertio die dixit Deus: Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida. Non est Mosis sententia, quod e. t' o demum die hoc dixerit & separare coeperit, sed quod æterna cius voluntas fuerit, vt hoc die terræ & aquæ diuisione perficeretur & terra exsiccaretur, proinde & supra aquas altius eminceret, aquis intra sinus illius receptis, quo venturis animalibus sedes & habitaculum, horreumque esset ad omne alimentum suppeditandum. Quæcumq; in Deo sunt, æterna sunt, vñuntas diuidendi quemadmodum creandi ab æterno fuit, & item hoc die complendæ diuisionis æterna fuit, & cum absoluta fuerit, factam esse ab æterno voluit & approbat in æternum. Stat sententia, cuius illum poenitere non potest, *qua redargui, quæ emendari, quæ melius concipi non potest, quoniam infinita*

infinita est eius sapientia & prudentia, quæ mutationem consilij & voluntatis nullam admittit. Quoniam ergo hoc die completa est diuisio; Dixit: inquit Moses, Deus, ab æterno videlicet, vt fiat diuilio & appareat arida, hoc est tantisper fiat diuisio, donec appareat arida, Et quando appariet arida? Nunc tertio creationis die, subiungit enim: Et factum est ita, nūc nimirum post secundum diem, quem iam ante completum dixit, & ante finem tertii diei, quem post vers. 13. concludet. Quod si inchoatam & perfectam pariter diuisionem uno die quis comprehendere velit, quæ erit in creatione ordinis & legis naturæ constitutio, cum nūc successiuè & per causas ac consequentia media illa operari videamus? Necessario tum sequetur Deum omnia creasse, præterito omni ordine & lege naturæ, atq; hæc postea ipsi naturæ præscripsisse, atq; indidisse, quod absurdum planè est & impium cogitare. Res enim suam naturam & legem operandi, secum ex creatione adferre debent, nisi Deū in creando aut consilio aut potentia non satis valuisse sentiamus. Igitur cū secundo versu aquas forti flatu mouerit, intelligimus illum naturalem causam sequentibus operibus instituisse, & iam inde terram ab aqua segregari cœptam, hoc autem die tertio hanc segregationem perfectam & completam fuisse. Hac segregationis causa naturali obseruata, simul inæqualitatis terræ, & sinuum maris causa, innotescit, idem enim venti impetus APHAR illud principio creatum, ita ex diuersis partibus evasit, vt vehementer in altum tolleret, atq; hinc subsidentem terram in altum colligeret, inde vero profundas maximasq; valles & cauaturas efficeret. Cogitabis ergo ea parte qua nunc est mare Atlanticum, vehementissimū ventum in APHAR incubuisse, similiter & ea parte ferè, vbi nunc Asia & noua India dirimuntur, eosq; ventos vastas ibidem excavationes terræ subsidentis fecisse, & in altas continentes illa cumulasse, varios item hinc inde turbines ortos, qui minores cauaturas effecerint, & vndis vtrinq; in altū subuectis, terram in montes congesserint. Ita collidentibus vndis, & terram ab aquis segregatam, & per medias regiones in montes collectam altissimos intelliges. Sic per Aphricam mons Atlas, & montes Lunæ, per Asiam mons Imaus & montes Caspij, cæteriq; passim montes, haud dubiè nati sunt. Aquæ autem post longam agitationem ab omni terra defocatae, & in cauitates illas collectæ refederunt, vbi terminum eis posuit Deus, vt ait David Psal. 103. v. 9. nimirum cum grauiæ omnia ad centrum mundi quā possunt proximè accedant, & aqua quæ fluxa & labilis est, non potens accumulata consistere, quemad modum terra potest, semper illa ad decliniorum locum labitur, quo usque in imo ad libellam se constituerit, vnde per se ascendere nequit, nisi fundum occupante grauiore. Inde fit vt aquæ omnes, non obiectis altioribus repagulis in mare defluant.

Hic iam cogitandum est, solem lunamque & reliqua sydera eousq; collecta & compacta esse, vt in natura sibi indita vires intensiores habere incipient, iam enim in tertium diem lucis claritate ac virtute naturali creuerunt, proinde in exsiccanda terra plurimum illam adiumenti adferre certum est. Ventus etiam vtcunque adhuc per aërem spirans, humores à sole excoctos & extenuatos è luto eduxit, vt duabus de causis terra exsiccaretur, & in maiorem soliditatem coalesceret. Sic vt habet David Psalm. 23. firmavit Deus terram super aquas, siccitate videlicet & soliditate, sine quibus ipsa fluxilis permanisset, & ad imam relapsa aquis natura sua subsedisset, vtpote grauior, & illas in altum cedere coegisset. Cæterum hanc terræ siccitatem, non absolutam intelligere oportet, sed mediocrem, quanta ad terræ stabilimentum, & ad plantarum creationem sufficeret, siquidem antequam plueret, creatæ fuerunt herbæ, quæ succo indigent, & homo ex luto formatus fuit die 6. Quin & hoc considera, si omnino sicca fuisset terra, non potuisset in altos montes attolli, & consistere, humor enim aliqualis terram compingit, illo autem expers, omnino dilabitur vt arena, neque etiam gignendis ijs quæ in visceribus eius efficere voluit Deus, idonea fuisset. Obseruandum etiam hic est, quanta prudentia fuerit creatoris in excavandis sinibus illis, aquarum receptaculis, ita enim maria per vniuersum mundum distribuit, vt omnia regna mundi inter se mutuo tractare commercia, & quæ natura aut ars dederit, quo usque transuehere possint, tum vt quod maximum est, terra cum aquis collectis vnam efficiens sphæram, in suo æquilibrio permanerit, alioqui enim terra non fuisset supra aquas firmata, sed plus ponderis in vnam partem collectum, totam terræ massam versus centrum grauitatis & mundi depressisset, aquasque ex altera parte incumbentes illa terræ depressione altius in sublime sublatas defluere fecisset, & terras proximas occupare. Postquam enim terra aquis in eadem quantitate grauior est, necesse est primum terræ corpus per se in æquilibrio consistere. Deinde maria orbem terræ ambientia, & inter se communicantia sic distribui, vt vndeque in æquilibrio iacentes, non plus ponderis adferant in vnam sphæram medietatem, quocunque tandem circulo illam finias, quam in alteram illi oppositam. Si non communicassent maria, sed quædā proprijs sinibus conclusa mansissent, potuisset terra aliquo modo, etiamsi non per omnia in se ipsa æquilibris consistere. Quod enim in vna eius medietate defuisset ponderis, suppleuissent aquæ in eadem conclusæ. At cum usus & officium marium postularet, eorum inter se communionem, propter necessariam circumnavigationem, idem etiam postularet fluminum exoneratio, quæ per solam marium communicationem, æqualiter & iuxta æquilibrium, in omnes sphæras partes distribui potest, necessarium in primis fuit, quod dixi, terræ per omnia æquilibrium, neque potuisset aquis illud compensari: illæ enim in parte leuiore altius cumulandæ fuissent, quam in grauiore, proinde & defluxissent, donec æqualem vndique à centro altitudinem naœtæ fuissent. Quod si has aquas æquilibrii compensantes, ita circumuallatas demus, vt effluere non possint, tamen duo inconuenientia sequuta fuissent, vnum quod corruptioni obnoxiae, vicina infecientes, nec rebus humanis debitum usum præstarent, alterum quod vel in viscera terræ exsuctæ, vel exhalatione paulatim extractæ, locum suum deseru-

deseruissent, & æquilibrium totius abstulissent. Quod si ratione aliqua, ibi conseruari posse aquas, contendat aliquis, respondebimus frustra per plura, operosiora, inutiliaque ex reliquo media fieri, quod sine huiusmodi & compendio, & utilius fieri potest. Quamobrem stat sententia machinam terræ in se ipsa æquilibrem esse, & ex consequenti etiam mare, quod illius sinibus continetur, tum etiam hoc continuo moueri, ne corruptatur & inficiat aërem, ac pisces interficiat. Quin etiam terram intus ac foris diluit, vt munda & salubria sint omnia, corruptione omni, motu & attritione consumpta ac diffusa. Hec omnia importat centri grauitatis & mundi constitutio, quæ si à veteribus cognita & examinata fuissent, de nouæ continentis, quæ nostro seculo inuenta est, deque meridionalis continentis, quæ nec dum explorato polo Antarcticō subiacet, situ & magnitudine prope verum iudicassent. Etenim cum terræ veteribus cognitæ 180. gradibus longitudinis comprehendantur, hoc est, dimidiam tantum sphæram occupent, necessarium erat tatudem terrarum in altera medietate extare. Et cum Asia, Europa & Africa pro maxima parte ultra æquinoctiale, versus boream sint sitæ, necesse erat tantam continentem sub antarcticō poli existere, quæ cum Asia & nouæ Indiæ, siue Americae partibus meridianis, reliquis terris æquiponderaret.

Terram sic, vt dictum est, ab aquis segregatam & animalium vitæ apparatam Deus, inquit Moses, vocavit E R E Z, hoc est terram, & aquas collectas I A M, id est maria. Non est autē putandum quod statim separatione hac facta, hæc nomina protulerit, quemadmodum nec antea diei, noctis & coeli nomina, cui enim ea dixisset, cum nec dum homo cuius hæc opera cognoscere maximè intererat, creatus esset? nisi quis angelis dicta contendat. Cæterum aliud & grande mysterium hic insinuari persuasum habeo, videlicet immensæ dilectionis, amantissimæque & beneficentissimæ conuerstationis Dei cum homine, quem singulari proposito ac studio creauit, testimonium. Existimo enim hanc nominum patefactionem non hoc die, sed postea in familiari colloquio Adamo factam, significare. Etenim cum Gen. 2. v. 19. animalia ad Adam adduceret Deus, ut illis nomina inderet, non dubium est, quin latior ipsi sermo fuerit, & de creatione rerum pluribus cum illo egerit, lucem, diem, noctem, cœlum, terram, mare, solem, lunam, præcipuasq; mundi partes nominando, quo postea veram totius opificij historiam tradere possit, vt etiam illa ab Adamo ad Mosen usq; mediocriter conseruata fuit. E R E Z vocabulum (vt Augustini Eugubini verba referam) propriè designat, quod calculatur, à verbo RAZAZ, addita iuxta idioma hebraicum litera aleph, quod consilium creandæ terræ demonstrat. Creatæ est enim vt ab animalibus nobilissimis, quibus omnia creabantur, calcaretur. I A M, id est consonans, fremens, tumultuans, fit à verbo HAMAH, quod fremere, vociferare, ac stride res significat. Igitur ex hac Augustini deductione liquet E R E Z & I A M, talem terram talesq; aquas, quales nunc sunt terra, quæ animalibus terrestribus est pavimentum, & euntibus, quiescentibusq; sustentaculum prestat, ac mare vastum, quod ex congerie fluminum collectum perpetuò fluit ac refluat, sonitum stridoremq; efficiens. Et quidem terra cum à terendo dicatur, propriissime voci E R E Z, respondet. Aduerte & hoc quod ibidem Augustinus monet. T H E H O M ab eodem verbo H A M A H deriuari, adeoq; abyssum frementē & tumultuantem signare, ex nominis ergo significato intelligis ventum illum discretorum, de quo cap. 7. differui, statim à principio in chao fuisse, nec alium ibi spiritum quam flatum hunc, totam molem exagitantem intelligendū esse, proinde & naturali partim modo discretionem aquæ & terræ factam fuisse.

F A B R I C A E M V N D I

Caput vndecimum.

De creandorum quadruplici gradu & ordine.

Hæc tenus ea tantum sunt creata, quæ ad generationem eorum pertinebant, quæ homini ad vitam sunt necessaria, quæque eorundem domicilia erant futura, hoc est, elementa ex quibus, aut ea, quorum opera illa erant generanda & sustentanda. Diuidit communis sensus creata omnia in tres classes, aut potius gradus, in ea quæ sunt, ea quæ vegetantur, & ea quæ sentiunt: quæ diuisio si rete intelligatur & expendatur, elegantissimè speculationi nostræ conuenit, eamque plurimum iuuat, & sapientiam ad fert. In primo gradu non oportet nudam essentiam sine omni forma & qualitate atque efficacia, qualem somniant primam materiam philosophi intelligere, nihil enim tale creasse Deum ostendi, sed illa cogitandasunt, quæ quæcunq; sint virtute aut potentia, tamen sine omni sunt motu, ita vt vbi cunq; iaceant, stent, pendeant, immota per se maneant, nec augmentū sibi ullum assument, vel vt planius dicam, quæ in se vim crescendi non habent, sed vt natura primum formauit, ita sunt & manent, nihil in se vitæ habentia. In 2. gradu sunt omnia quæ in se primum vitæ gradum habent, videlicet vim vegetandi & crescendi, nec altius ad vitam ascendunt. In 3. gradu sunt quæ præter vegetatiuam, etiam vim sensitivā habent, ac propria virtute, pro sensus conditione, se mouent. Hucusq; ex prima materia procedunt creationis gradus, & quia animū hominis, quo solo à brutis differt, non ex prima materia, sed priuatim & singulatim à deo creari vulgo credunt, hominem ipsum cæteris animalibus annumerant, & in 3. creaturarum gradu comprehendunt. At vero cum suo loco ostendero, etiam animum hominis ex prima materia per intermedios perfectionis gradus deduci, qua rū in illo creaturarum gradū constituendum esse patebit. Est itaq; primus gradus eorum quæ sunt, 2. eorum quæ sunt & vim habent vegetatiuam, primum vitæ gradum, tertius corum quæ sunt, vegetantur,

&

& sentiunt, atque ex sensu mouentur voluntariè, quartus eorum quæ sunt, vegetantur, sentiunt & intelligunt atq; ratiocinantur, aut breuiter, 1. quæ sunt, 2. quæ crescunt, 3. animalia quæ sentiunt, 4. quæ intelligunt & ratiocinantur, superiores enim gradus inferiores complectuntur. In hos 4. gradus operat philosophantem diligenter animum intendere, & ordinem creationis his gradibus ascendentem & progredientem obseruare. Neque tamen cogitandum est, omnia quæ sunt primi gradus, procreata fuisse ante ea quæ sunt secundi, non enim lapides pretiosos & metalla ante herbas existere necesse fuit. Hoc enim statuendum est in primis, ea primum creanda fuisse, quæ hominis vius mox postulabat, gemmæ & metalla etiamsi diu post hominem sint nata, nihil incommodi adferre potuerunt. Verum dices mihi, ante septimum diem creata illa esse oportuit, recte dicis, sed attende ea tum creata censeri, quando terræ mandauit Deus ista generare, terra enim constituta est mater horum, & mater manet, penes se & ex se semen concipit, vnde illa perpetuo generet, ac pro sua fœcunditate suo tempore perficiat, at tarditas perfectionis nouæ speciei generationem non remoratur, quia ipsa vltima est, nec consequenter generat. Quod si gemma gemmam, & metallum sibi simile, debuisset procreare, tum vim specificam & seminariam oportuisset metallo & gemmæ indi, quod creatoris erat non terræ, sic vtique ante septimum diem gemmæ & metalla perfecta esse, & virtutem specificam sibi à Deo inditam habere debuissent. Quod si ordinem in Genesi mundi expressum obseruamus, tertio id die cum herbis faciendum fuisse videtur, similis enim fuisset in utrisque generandi modus, & vterque in eodem gradu, vegetantium scilicet, numerandus fuisset, adeoque paritet adoleuiscent. Itaque cum horum seminaria ratio penes terram maneat, licet adiutrix & fortasse formatrix aliqua virtus ex coelestibus accedat, censemus est, horum creationem tum perfectam fuisse, cum seminaria ratio & vis generandi, terræ à domino impressa fuit, quod nihilominus eodem hoc 3. die, iuxta naturalem rerum progressum, factum credibile est, cum terra sufficienter solidata fuit, & astra iam proximè suam formam compleuerant. Nullum igitur inconueniens inde nascitur, si metalla & gemmæ & quæcunque similiter à terra genita, propriam sui propagandi vim non habent, post alia quot demum annos, procreata dicantur, & fuerint, cum ratio seminaria & vis specifica, principio terræ indita fuerit, quæ generationem complent.

Hic iam duplex generationis ratio occurrit, quæ prudenter distinguenda venit, vt ne iustus creationis ordo in Genesi manifestè conspicuus turbetur, & ordinis quoque ratio per omnia constet. Una est ipsius speciei, quæ semper sibi simile profert, vt equus equum, ouis ouem, &c. usque ad finem mundi, quia ex propria substantia, & per propriam generandi vim, de cuius supra omnem modum admirabili mysterio sequenti capite dicemus. Altera est quæ non sibi simile, sed specie differens, pro qualitate spirituum diuersi generis concurrentium gignit. Sic terra, aurum, sulphur, plumbum, &c. generat, sibi dissimilia & alterius speciei, cuius vim in se habet ex creatione, non autem postea nec aliunde nisi ab opifice creatore acquirit. Vides ergo duplē generationem specierum, quarum quæ à specie ipsa fit, speciei etiam intra sex dies creationis perfectionem requirit, quo specificam illam vim generandi à creatore accipiat, quam nec terra nec cœlum, nec aliqua prius creata species dare potest, solius creatoris est eam vim creatis speciebus indere. Propterea versu 22. et si aquæ primas species piscium & volatilium produxisserent, non tamen illis totis earundem specificam vim perpetuam & propriam fecerint, sed eandem vim in propriâ materia earundem specierum ex aquis sumpta, inchoatam cum animalibus ipsis perfecit, ijdemque impressit atque indidit, dicens: Crescite & multiplicamini, & replete aquas maris, volatile quoque multiplicet se in terra. Quæ vero species hanc benedictionem non acceperunt, eæ neque ex se multiplicari possunt, sed accidentariam quandam generationem habent aliundè, nimis ex certo elemento, aut elementis quibus eam generationis vim Deus indidit, tunc haud dubie, cum perfectam speciem nausta propriam quæque natum propriumque spiritum adepta fuerunt, quemadmodum & animalibus perfectis eandem vim indidit. Quamobrem cum harum specierum specifica vis, elementis iam perfectis impressa sit, non opus fuit lapides, gemmas, metalla & reliqua eiusmodi, ante septimum diem in conspicuum proferre, eorum enim creatio iam in elementis facta erat, nec vltiore creatione opus habebant, eorum generatione naturaliter iam ab elementis pendente.

Iam hisce rerum gradibus constitutis, secretioris philosophiae studiosus diligenter perpendat, qui horum sint nobiliores, & quo ordine, quibusq; & quot medijs, ad suę speciei perfectionē adducantur. Quoniam autem intellectus & ratio aliquid supra sensum & virtutē motiuam addit, & hæc plus habet quam vegetativa, rursus hæc primus eorū quæ sunt ad vitā accessus existit, facile intellectu est, hos gradus quo ordine enumerantur, eo etiam à natura formari ac nobilitari. Exemplū omniū in hominis generatione habemus, in quo vis specifica à parentibus semini impressa, eiisque innata primū corpus & viscera format, quæ tantisper dum cor formatur in primo consistunt gradu, at mox corde formatō vegetam naturam induunt, & alimentū ad se trahere ac crescere incipiunt, post hebdomadas autem circiter sex, tertium adeptā gradum, se mouent, ac tunc quidem nullum intellectus siue animæ rationalis vestigium, in foetu licet deprehendere, necessariò tamen animæ rationalis substantia, etiam in primo conceptu illi adest, si generari illam à parentibus concedimus, at formatur tum illa adhuc, & postremā

postrema ut nobilissima perficitur. Procedit ergo omnis generatio ab ignobiliori ad nobilius, & summo cuiusque speciei fastigio perficitur, nec ultra ascendit. Nihil enim suæ speciei metam supergredi valet, quia vires ei ulteriores datae non sunt, sed benedictio generationis, ipsa specie terminatur. Sice ea quæ sunt tantum, quantumuis in suo genere nobilitate cetera excedunt, ad crescendi tamen potentiam non pertingunt, quæ vegeta sunt, alia quidem alijs sunt nobiliora, verum ad sensum non perueniunt, & animalia quorum in sua specie vestigium est sensus & motus, ad intellectum non pertingunt, hic enim superat omnia, & Dei refert imaginem. Hunc nunc eundem ordinem obseruabis, lector, in rerum creatione seruatum esse, hactenus enim creavit Deus ea quæ sunt, deinceps ex his ipsis assumpta nobiliore substantia, creabit ea quæ sunt secundi gradus, nimirum herbas & plantas, deinde animalia, quæ sunt tertij ordinis, & in his primum quæ ex aquis sunt & ignobiliora, postea terrestria, quæ subtiliore & siccior, calidioreque spiritu dotata, subtiliora etiam sunt sensu, & ad intellectum non nihil accedunt, denique hominem ipsum, qui ceteris omnibus ratione & sapientia dominaretur. Ita nobiliora posterius creantur, quia nobiliore ac magis defecata digestaque materia egent & proinde tardius perficiuntur, natura quæ prius creata est, iuxta suum genium & modum ab idea Dei inditum semper operante. Est autem idea Dei opus sapientiae eius, voluntas ordinis, virtutis & proportionis, rerum creandarum & sustentandarum. In summa, si quis intentius ordinem rerum perscrutetur, & specierum communionem differentiamque consideret, intelliget creationem rerum ab imo & ignobilissima specie sic fere sursum a seendere, quemadmodum arbor primum unicum habet truncum, in quo omnia quæ sunt à radice ad summum usq; sunt unum communione speciei, singulis interim partibus suas in eo venas habentibus, cum vero ad aliquam differentiam incipiunt accedere, fit prima trunci diuisio in ramos, ramus deinde quilibet unus aliquandi existens, donec in diuersum illius venæ abeant, fit secunda diuisio ac sic deinceps, donec ad extremos ramos & fructus peruenient fuerit. Ita chaos unicus omnium specierum creandarum est truncus, radicem & initium in universali idea creatrice, quæ est in mente & voluntate divina, habens. In hoc trunco omnia adhuc unum sunt, in seminaria ratione chal latentia & communicantia, porro ut universalis illa idea creatrix rerum, per diuisiōnem in determinatum specierum numerum & formam sese paulatim ascendendo diuidit, ita ex una simplici incomposita specie chal, paulatim specierum differentiae oriuntur: tantisper enim omnium destinatarum specierum substantiae una manent, donec in eo in quo communicant perfectè ad differentiam vergunt, inde quæ adhuc communicant, uno ramo contente cohærent, donec in propriæ speciei viam perueniant, suam quæque altissimam siue extremam & perfectam speciem sectantes, sic omni undeque veluti per omnes creaturæ ramos facta excoctione, distillatione, defecatione, extenuatione, sublimatione, aut quoconque tandem modo, actus iste ad supremū operationis scopum tendens nominandus est, tandem ad singulas species conceptas peruenitur. Ceterum id memoria tenendum est, quæ superioris sunt gradus tardius perfici, quandoquidem per intermedios gradus ascendunt. Sic animal cum tres ascendet gradus, nimirum peresse, & per vegetam speciem usque in sensum & motum, necessè est vegetantia uno gradu prius perfici. Ita enim de idea illa in Deo universali cogitandum est, illam in creatione ita suas impressiones facere, ut à trunco incipiens, ordine inconfuso ac recto tramite, paulatim per nobiliores & nobiliores ad summæ speciei productionem tendat, & quæ unius sunt gradus simul perficiat. Deinde quæ sequentis & nobilioris, ut in creatione plantarum, animalium & hominis videmus. Iam species quæ in uno gradu consistunt, siue unius sunt generis, ut in plantarum genere salix & quercus, gradibus quibusdam excellentiæ aut nobilitate inter se distinguuntur, quamobrem perfectius aut nobilius quid, tardiusque effectus est in uno quam in altero, inde fit quod tardius quercus quam salix crescat & adolescat. Non minus tamen quercus quam salicis creatio tertio die fuit absoluta, nam ut mox videbimus vis specifica simul cum germinante herba nata, plantæque per ideam formatricem impressa est, duobus enim his creatio eorum quæ sibi simili sunt gignitura, absolvitur, specie ipsa & specifica, hoc est, propagandi sp̄eciæ virtute, quæ deinde sequuntur incrementa & fructuum generatio, opera sunt ipsius speciei naturalia, virtutem illam & creationem consequentia. Hic autem meminiisse oportet, quod septimo capite diximus. Mox ut materia rei alicuius parata fuit, simul species rerum inde creandarum nata est, tametsi res ipsa serius adoleuerit, ut sol primo die cum lucem Deus crearet, creari coepit, cum quarto demum die perfectus fuerit, sic paratis aquis, tertio die species piscium creari coeperunt, & exsiccata terra species animalium terrestrium, cum haec quinto demum die perfecta fuerint, sic tertio die species quoque herbarum & plantarum creari coepit, licet quarto demum die absoluuntur. Moses enim tempus absorutorum operum tantum notat. Simul ergo species plantarum & terrestrium animalium, perfecta eorum matre terra, natæ sunt, sed quæ solidioris erant substantiae tardius absoluta, ut quercus quarto die serius adoleuerit quam herbæ. His de gradibus & ordine rerum creandarum consideratis, ad plantarum creationem veniamus, quæ est altera pars operis huius diei tertij.

F A B R I C A E M V N D I

Caput duodecimum.

De herbarum & arborum creatione, & Spirituali substantia.

Postquam

Postquam tertio die, primò separauit aquas, quæ sub celo sunt à terra, durante adhuc flatu, alterū opus huius diei sequitur, creatio herbarum & arborum, de quo nunc agemus. Quandoquidem homini & ceteris animalibus ex herbis & fructibus viuendū erat, ad secundum rerum gradum, qui est primus vitæ, procedit creatio, & quia in illorum alimentum erant transitura, modum inuenit Deus, quo multiplicarentur per semen & vim specificam, quibus Deus benedixit, ut sufficerent omnibus animalibus, et si enim non addatur benedictio multiplicationis, ea satis intelligitur facta ex eo, quod reliquis creaturis eam adiecit, & ver. 29.30. omnibus animalibus ea in escam donat. Benedictio autem quæ exprimitur, piscium & avium est ver. 22. Crescite & multiplicamini & replete aquas & terram. Et hominibus dicit, v. 28. Crescite & multiplicamini & replete terram & subicite eam, atque dominamini piscibus maris, & volatili coeli, & omni bestiæ reptanti super terram. Parata igitur terra ad generationem, dixit Deus: Germinet terra germen, herbam producentē semen iuxta speciem suā, ut habet sequenti versu, hoc est, ex quo eiusdem speciei herba nasci potest, & arborē fructifera, facientem fructum iuxta speciem suam, cui insit semen suum super terram, hoc est, faciat fructum in quo nascatur semen eiusdem speciei, interea dum crescit arbor super terram, ex quo eiusdem speciei nasci potest arbor. Cum inquit germinet, certum est non statim, ut dixit, herba & arborē perfectam fuisse, sed ex punto & veluti atomo tetræ, non aliter quam ex semine (quod exiguum cum sit, omnem tamen virtutem suam in minima sui parte & gemmula, quæ altero fine comprehenditur & latet) per specificā Dei ideam & benedictionē pullulavit, germinauit, & sensim in adultam plantā aut arborē excrevit.

Postquam nunc ad primum gradum vitæ peruenimus, necesse est spiritalis substantiæ, à qua vita sit am originem habet, naturam & conditionem rimari & prosequi. Ut omnia per euaporationem & exhalationem ex chao, orta dixi à capite sexto, deinceps ita paratis nunc elementis ad generationem, & cœlestibus ad influentiam, virtutum atomos siue minimas particulas aquæ & terræ assumpsit omnipotens creator, quibus specificam vim iuxta ideas, & pro numero id earum in sapientia sua comprehensarum indidit, & addidit sibi simile generandi benedictionem, ut multiplicarentur eadem perpetuæ specie conseruata. Est autem spiritalis substantia, nobilior cuiusque elementi aut corporis generatiui pars, quæ attrahendo alimentum, in suam naturam conuertendo, & ad incrementum corporis protrudendo vim ex benedictione & natura habet. Sic terra, aqua, aér, & cetera corpora ex se spiritali substantiam exhalant mediante calore, quæ à specifica seminis substantia, in eandem naturam & speciem conuertitur, & incrementum, aut motum, aut sensum pro conditione speciei suppeditat. Si milis substantia cum in visceribus terræ generatur, & intra terram suam speciem profert, non incrementum speciei adfert, sed in ipsam coagulatur & colligatur, insolubilis ab ea, nec aliorum exhalat nullum sui odorem nec virtutem effundens, nisi attractu & operatione permanentis qualitatis. Sic autem in quantitate spiritalis substantiae coagulatur, nec accipit incrementum, quin potius à calore sūl phureo contrahitur, ut fiat ponderosissimum. Lapidés similiter generantur. Herbæ & arbores cum crescere debeant, molle & ductile alimentum habent, proinde & odores & virtutes exhalant, & tandem paulatim consumuntur cum crescendo maturuerint. Hæc spiritalis substantia sola est, quæ species seruat: (intellige quæ in planta est, non quæ extra) hæc enim primum ab illa attracta mutatur in speciem, deinde alit & conseruat, & quamdiu nihil ipsam speciem corruptit, tam diu alit, semper eisdem characteristis, foliorum, florum, ramorum, fructuum, odorem, saporē, colorem & reliqua accidentia conseruans, adeo pertinaciter, ut si surculus vel gemma alteri plantæ inseratur, ibi quoq; suam indolem sequatur, omne alimentum in suam speciem mutando. Quodlibet autem alimentum sic attractum in formam eius partis, ad quam ultimò peruenit, mutatur. Sic succus arboris cum ad fructum peruenit in speciem fructus mutatur, etiam ad folij, in folium abit. Et alimentum animalis cum ad epar ultimo attractum est, in epar transit, cum ad musculi alicuius radices, in eius substantiam transit, & sic de omnibus: quoque autem membrum ad se trahit, quod illi magis est idoneum. Quædam autem quæ corpori alendo inidonea sunt, natura expellit, alia in crines, alia in vngues, alia in scabiem, alia aliter aut plane extra corpus. Quædam quæ occulta vi, visceri alicui sunt appropriata, naturali affectu eo tendunt. Propterea diuina admodum res est, ista seminaria & spiritalis substantia, in qua omnis specifica vis & conseruatrix virtus à creatione inest, in qua omnis corporis motus animali necessarius mediante corde cietur. Cor autem primum ab ipsa formatur in meditulio animalis, ut omnibus eius extremis illius virtus sit praesto, & semen simile ad generationem prestat, ut eiusdem speciei maneat continuatio usque ad finem rerum. Illud autem sciendum est & considerandum, ipsam speciem non ab astris fluere, sed ab eo cui Deus primum indidit, & ad generationem benedixit: adiumento quidem sunt astra, sed omnium specierum origo & radix est in his inferioribus. Cum autem mundus hic sit ut veluti unum corpus, partes inter se harmonicas & in unum conspirantes, quemadmodum & singula animalia, habens, ad cuius & Dei exemplar, homo tanquam microcosmus sit conditus, & imaginem Dei referat, & oconomiam partium similem, credibile est, mundum quoq; solem tanquam suum cor habere, veluti principium omnis vitæ, & à principio, cum lux crearetur, initium habuisse & idem officium in mundo, intra conuexitatem firmamenti praestare, quod cor in homine, omnia sursum & deorsum suo calore & lumine fouendo, & propterea in meo illius mundi (paulo altius ut cor in homine) constitutum esse.

F A B R I C A E M V N D I Caput 13.

De Ligno vitæ.

d

Talem

TALEM seminariam speciem toto terrarum orbe, vbi ad hoc idonea erat elementi temperies, dedit, vt nusquam illius speciei virtus deesset, non enim locum mutant plantæ, & animalium modo, per terras ambulant, sed suo loco consistentes semen maturum ibi projiciunt, neq; transplantandi hominibus data fuit cura, vt quibus omnia sponte offerebantur necessaria. Cumq; nihil frustra & sine causa sapientia Dei creārit, quod non ad aliquam vitæ necessitatem sit vtile, certissimum est nullum esse morbum, nullum naturæ defectum, cui non proprio remedio prospexerit. Quamobrem tot species plantarum pullularē & enasci fecit, quot conseruandæ & sustentandæ hominum vitæ & omnium animalium opus erat, & lignum vitæ in medio paradysi collocauit, vt homo quoq; manu exercitio & obsequio diuinior factus, in cœlum transferetur, eius visu vitam salubrem conseruaret: sic & bruta animantia suæ naturæ subsidium querunt, Hirundo Chelidonium, Catus Nepetam, Bufo Plantaginem & Saluiam, Canis gramen, Testudo Cunilam, Mustela Rutham, Ciconia Origanum, Perdix Parietiam, quæ & Perdicum dicitur, Accipiter Hieracum, Columba verbenacam, Pica quoq; ægrotans dicitur lauri folia in nidum congerere, quo morbos illis arceat, sic Ceruos credimus Dictam herbam, quod eius pastu telum ciecerit, sagittarū vulneribus mederi, ostendisse. Ceruas Seseli herbā demonstrasse arbitramur, & Fœniculū nobilitasse Serpentes, nam gustatu & esu ipsius senectam exuere, oculorumq; aciem succo eius reficere scimus, quod & pluribus liceret ostendere, quandoquidem natura ipsa animantia docta, plurimarum herbarum vires sibi cognitas mortalibus indicarunt. Tales autem species plantarum in quaq; regione creauit, quales hominibus & animalibus ibidem natis, temperatura conuenirent, quod comperimentis se penumero probatū est, ita vt ex sola plantarum nascentium frequentia animaduerti ferè possit, quibus morbis popularibus, nimurum ἐνθυμίοις, quælibet regio subiecta sit. Ita apud Danos, Phrysiros, Hollandos, quibus Scorbutus dictus morbus frequens, istius quasi proprium medicamentum Coclearia scilicet copiosè prouenit, Ita vbi in paludosis locis Tamariscus natale solum agnoscit, plerumque lienis ibidem vitijs expositi sunt incole, quod ex lurido colore, qui in tumescente cute illis efflorescit, hypochondrijsq; inflatis videre licet. Eodem modo obseruatur, quibus in pagis circa sepes in areis frequens Absynthium luxuriat, in ijsdem habitatores naturalium viscerum obstruktionibus, ventriculi infirmitate, suffusione bilis plurimum affectos, vt facile, nisi predictæ herbæ vsu, viscerum meatus reserantur, extersaq; bile eadem roborentur fermenturq; in Isterum primum, paulo post in Aquam intercutem exorbitent. Et licet quædam sint inimica & venena quibusdam, suo tamen modo adhibita, sunt salutaria, sic ex pessimis venenis fit nobilis theriaca, & nihil est tam alienum à natura hominis conditum, cuius usus alicubi non sit usus. Nunc de semine agamus. Ex atomis terre per opus sapientię, ideam Dei ac beneficitionem, creauit Deus herbas & plantas, sic autem creauit quemadmodū nunc ex semine illa nascuntur, eadem enim est primæ generationis, quæ secunde, operatio, cum sit & maneat eadem species.

Quemadmodum ergo ex semine nascitur planta, ita & ex atomo terre, per ideam formato in certam speciem, & è contrario. Ex semine autem gemmula altero fine comprehensa, qua parte seminis apicem facit, humorem terrę aut aquę attrahit & radiculam vnam aut plures facit, pro ratione speciei, perq; eas alimentum attractum in alterum sui finem, truncum generat, & consequenter quæ trunci adherent rami & folia, specifica autem vis est in gemmula illa, quæ omne attractum alimentum in suam naturam & speciem mutat. Eadem est ratio in atomo terreo formato per ideam, non enim aliter suam germinationem facit quam semen. Porro illud alimentum attractum vt magis sursum fertur, magis etiam ac magis in formâ eius, quod inde nascitur alteratur, in ramos à truncō diuisos, in folia, iu forem & in fructus. Perfectissimus omnii est fructus in quo absoluuntur semen, quod ad multiplicationem speciei datum est. Et superiora per calorem ad ad crescendum excitata, succum ab inferioribus trahunt, radix autē non potens sufficiens alimentum superioribus administrare, nouas attrahendi colligit radices, per quas copiosius alimentum colligit. Hinc consequitur, quæ plantæ plures habent radices, eorum superiora maiorē alimento opus habent, & fructus sunt humidiores, nisi radicum potior sit usus, quam fructuum, in quo sapientia diuina animalium usui prouidit, sic herbæ, quarum radices usui destinatae sunt, plus succi trahunt, & radices succulentiores sunt & crassiores, natura præcipue radicibus incrementum non herbis procurante, & quæ longiores sunt, ex siccioris pinguiorisque ferè sunt substantiæ, vt quæ siccus alimentum in profundo querunt. Multa ex accidentibus & proprietatibus radicum obseruari possunt, quæ ad naturam, earundem & herbarum, disquidem pertinent. Defertur autem succus attractus in herbis sursum, per partes nondum alteratas, in arboribus vero per corticem, vt pote spongiosum magis, donec ibi longiuscula mora alteretur à vicina parte, & quod nobilissimum est & defecatius, sursum in flores, fructus & semen attollitur. Multæ hic indaganti occurrēt speculationes. Quod vero sic, vt dixi, sursum feratur succus attractus, docent nos insitiones surculorum in arboribus, in ijs enim attractus humor primum surculorum cortici communicatur, vbi moram faciens cortices surculorū corticibus stemmatum vnit, & post lignum ligno connectit, sed species quæ in stemmate est, mutatur in speciem surculi inserti, sic iuxta mandatum Dei eadem species semper eadem producit, siue ex semine, siue ex surculo insito, & consequenter iuxta illius speciei naturam ramos, folia & fructus ac semen profert. Non inutile etiam consideratu est, quanto tempore: & quanto à terra interstitio, fructu, & semen adolescat, & quibus humoribus plantæ circa radices delectentur, quos refugiant, & si possibile sit, quo pacto succus alteretur per singulos gradus, in radice, in truncō, in folijs, in floribus, in fructu, in semine, sic enim speciei naturæ exactius dinoscetur, saltem hoc in confessu est, alimentū plantæ multo nobilius esse in fructu quam in plantæ, nobilissimum autem in semine, vt quod copus est totius creationis illius speciei.

Ex fami dictis colligitur, alias herbas & arbores in alijs regionibus creatas esse, & experientia docet, alias in America siue Noua India esse, quæ nusquam in hac nostra continente, Asia, Africa, & Europa reperiuntur, quæ tantisper in hominum vsu non fuerunt, donec eò aliqui emigrarent, quod post ætatem Christi & Apostolorum factum, opinor: similiter & animalia ibi sunt, quæ in nostra continente minime inueniuntur, quæ haud dubie à creatione mundi ibi extiterunt, vnde suspicor eas terras diluvio obrutas non fuisse, cum hominem delere vellet Deus, Gen. 6. vsque ad v. 7. non enim ibi erant homines, proinde nec animalia ibi creata, ibiq; habitantia delenda erant, vt pereire homo, quem condidisse pœnitiebat, propter causam in animalibus non repertā. In ista vero nostra continente perire animalia debuissent, nisi aliqua in arca fuissent seruata, quia in aquis viuere nō potuissent.

Quum igitur virtutes ligni vitæ sparsim toto orbe condidisset Deus, eadem opera utriusque hominis statui consuluit, obedientiæ & peccati, nec vis lignivitæ in paradiſo, aut per orbē sparsa, frustranea fuisset. Impleto enim hominibus mundo, non omnibus ad lignum vitæ patuisset accessus, sed æquiualluissent herbæ ac plantæ sparsim natæ, & fuisset homini certus delectus, & benedictio omnē morbum auertisset. Cum igitur ad vsum & ministerium hominum sapientissimè creata essent, in superiore simul ac inferiore mundo, quam pulchra harmonia tum fuit: ubi imma supremis consentiebant, & ab illis opem expectabant, suprema imis sua dona conferebant, & omnia homini subseruiebant, donec à Deo in cœleſte habitaculum transferretur. Hæc oiconomia, hæc pulchritudo status, inuiolata permanisset, si Adam non peccasset, eadem tamen harmonia, si quis diligentius attendat, in primæ naturæ vestigijs adhuc deprehenditur: nihil enim tam exiguum est, quod non alicui seruat & à perfectiore dependeat, omnia propter hominem sunt, ad scopum ergo cū omnia tenderent, & scopus ille, homo inq; ex varijs partibus constaret, quæ tamen consentientissimam inter se harmoniam seruarent, utpote in qua vita consistebat, alia stomacho, alia epati, alia cordi, alia sanguini, alia renibus, &c. subseruiebant, quamobrem tot erant simplicia aut plantæ, quot viscera in homine, & quot viscerum affectiones. Et quum vnumquodque ens attractum alimentum in suam speciem mutet, & sint diuersæ stationes in corpore humano, & diuersæ viæ ad singulas extremas stationes per quas alimentum mecat, puta in ventriculo, in epate, in sanguine in liene, &c. ea simplicia sunt fortiora, aut citius tanquam amica medias stationes permeant, quæ virtutem suam integrum ad extremas deferunt, & ibi operantur, quæ vero illic à natura alterari non possint, ea aut venena sunt, aut naturæ molesta. Quæ in primis stationibus alterantur, amica sunt naturæ, aut exiguæ virtutis. Quæ integra virtute ad extremas stationes penetrant, amica naturæ existentia, ea sunt quæ illi membro aut visceri magis sunt appropriata, & quosdam characterismos habent, ex quibus dignosci possent, si quis diligentissimè perscrutetur, Videmus enim eas quæ magnam naturæ similitudinem habent, etiam in figura communicare, sicut cepæ & allia, & quæ his similia sunt, bulbos habent pro radice, & similem fere herbam sursum generant, si flores colore differunt, hoc pro singularum peculiari proprietate & aliquali differentia fit. Sic multæ sunt herbæ & arbores, quæ folia in ambitu dentata in modum ferræ habent, quæ eadem de causa sic germinant, proinde simile aliquid habent in natura, in quo conueniant: multæ item herbæ & plantæ, folia in ambitu minime dentata, sed æqualiter circumscripta habent, multæ dentata in acumen abeunt, multa in rotundos veluti lobulos, ut ruta, multa in aciem duram & pungentem, veluti taxus, omnia diligenter obseruanda, siquidem non casu talia sunt, sed ita perpetuo producente natura: quamobrem cum nihil temere natura producat, & eiusdem figuræ eadem perpetuo creata est causa, necesse est multa certa specierum lege similia esse, & natura aliquo modo communicare. Amplius cum coelestium & terrestrium in eundem scopum, hominem, sit conspiratio & societas, coelestia autem sint æterna, species etiam in hoc inferiore mundo sint æternæ, easdem semper in figura & forma generationes habent, & singulæ à proprijs in cœlo causis dependent: vtile est in characterismos plantarum intendentis, multa in vnum astrum respicientia, multa item eiusdem naturæ apud medicos peritiores participia colligere & perspicere, in quibus figura, colore, sapore, cæterisque qualitatibus sibi mutuo respondeant, sic enim ex similitudine de natura rerum iudicare discesset. Est enim cuiusq; naturæ proprius character, quem perpetuo seruat, aspirante consimili in cœlis natura. Hæc pro mea qualicunque speculatione lectorem admonere volui, quò rem longe utilissimam, in qua Salomon multam laudem 3. Reg. 4. cap. v. 33. adeptus est, suis studijs adiuvuet. Quæ enim præ oculis sunt, & perpetuò eandem legem naturæ, in figura & forma sectantur, quid in studio & industria peruestigare possent? Operosum quidem est, sed omnia vincit labor. Audiui ego industriè & solerter admodum, de herbarum characterismo differentem Illustrissimi Principis Iuliaci Medicū doctissimum, Reinerum Solinandum, qui vtinam in tam necessaria philosophiæ parte pergit aduigilare (si quisquam potest, ille potest, qua est dexteritate ingenij in perscrutanda natura, & causis rerū) breui apodixes characterismorum haberemus, & occultas singulis visceribus approprietas.

Itaq; dum vbique virtutes ligni vitæ constituit Deus, recte Psalmista inquit psal. 110. Magna opera domini exquisita in omnes voluntates eius, semper ad scopum præconstitutum opus suum dirigit, siue primo mandato obediat Adam, siue non obediat, idque in summa sapientia, misericordia, bonitate & iustitia.

Postquam pro meo exili intellectu de natura & varietate plantarum egi, vnum est summum naturæ miraculum, quod tam multa quæ sunt in singulis speciebus, verbi gratia, magnitudo, forma, figura, odor, sapor, color, folia, nerui, radices, cortex, vis, & infinita quæ vni plantæ insunt, in tā exigua semi-nis gemmula, quamdixi, latet: vis enim tota speciei, in illa gemmula absconsa est, cum gemmula illa

nihil in se talium habeat, ne vestigium quidem ullum, sed sit totum homogeneum, & eiusdem planè naturæ appareat, quamobrem mihi rectè iudicare videor, ideam simplicissimam quæ principiò formauit semen, adhuc speciem comitari, & eandem operam continuare, quoque cesse generatio. Et hoc est quod Christus dixit: Ioh. cap. 5. v. 17. Pater meus usque modo operatur & ego operor, quod licet sabbatum à creatione sit, non tamen à sustentatione creaturarum, sed quod opus illud duret usque ad finem rerum. Non video quid aliud hic dici possit. Qui huius speculationis studiosus est, præcipue attendat, quæ accidentia cuique speciei sint propria, & horum causas, si potest, perquirat, in primis de figura, & eius incrementum à radice usque ad summum quo ordine fiat, respiciat, quo pacto per corticem, per venas & neruos foliorum, usque ad ambitum eorum procedat & distribuatur, & cujus naturæ characterismum proprium, tandem haud dubiè inueniet. Finis tertij diei.

FABRICÆ M V N D I Caput 14.

De luminarium creatione.

QVARTVS DIES INCIPIT.

Creatio luminarium licet quarto demum die perfecta fuerit, primo tamen die creari coeperunt, id liquet, quia non est aliud lumen quod diem à nocte distinguat quam solis. ut v. 14. proprietas illi ascribitur, & iam tres dies elapsi sunt, quare illud lumen, quod primū diem à nocte distinxit, haud dubiè solis futuri lumen fuit sparsum adhuc, sed contractum in hemisphærium coeli, totū chaos ambientis, & ab initio super polis mundi versatilis, ita ut primo die simul cum luce cœlum eiusq; motus creari cooperit, versu enim 4 diuisit Deus lucem a tenebris, quod non nisi collectione luminis in unam partem coeli, eiusq; circumductione in paradiſo, diem & noctem præstare poterat, quia igitur dies noctem sequitur, ncidit creatio lucis primum in illam medietatem, quæ erat sub horizonte paradiſi, ubi intensior & collectior facta, motu in occasum facta, ab orientali paradiſi parte supra eius horizontem ascendit & diem fecit. Quarto autem die collectio substantiæ solis & lunæ & stellarum demum perfecta fuit. Moses enim tempus absolorum operum describit, quod à perpetua voluntate Dei dependet & definitur. Debuit tamen sol, quem cor mundi esse dixi duodecimo cap. ante omnia creari, ut in animalibus, proinde cum prima lucis creatione inchoatus est. Sol autem lucidissimam substantiam noctis dominium dici obtinuit, luna noctis, ut que non suo lumine noctem illustrat, sed solis, habet tamen etiam proprium lumen, sed exiguum, etiam in vniuersali eius eclipsis, aere claro, adhuc apparet eius circulus, sed luce admodum tenui, stellæ autem & reliqua astra intensius lumen habere videntur, sed longè infra solem. Illud obseruandum est quod luminaria collocata ait in expansione cœli, & v. 7. expansionem vocavit cœlum, unde colligitur chaos multo minus creatum esse, quam nunc sit mundus, & ex APHAR ac veluti luteo abyssōchai, eductam & extenuatam materiam sursum latam esse, & paulatim ut longius à centro recessit, subtiliore & nobiliorem factam & expansionem, crassiora elementa circum dedisse, ita cœlum empyreum subtilissimum & nobilissimum factum est, ut pote thronus Dei & habitaculum beatorum, sub illo primum mobile cœlum paulo crassius & ignobilis, sub illo reliqui cœli & planetæ, quanto terræ viciniores, tanto densioris ignobiliorisque substantiæ, minus expansæ, ita ut crassissimum sit lunæ cœlum, & conditione elementis proximum. Hæc expansio facit superiora leuiora, & segregatio à crassiore nobiliora. Porro lucida materia quæ astrorum & luminarium substantiæ parabatur, non extensa sed contracta fuit, ut tanto fortius lucerent & conspicua fierent, ita fit ut astra densioris sint substantiæ quam reliquum cœlū, æquè tamen leuis, quod ignea, & densioris quidem, quo fortior & potentior sit lux & radiorum ab alijs astris proiectorum reflexio, quæ noctem illustrat, præcipue à luna reflexa, solis autem directa lux diem à nocte dividit. Præter hæc duoru luminarium officia additum, ut sint in signa & tempora & dies & annos. Hic astronomi per signa intelligunt certos syderū aspectus, per quos futura designantur, ac toto errant cœlo, longe maius est cuius causa hæc luminaria sunt condita, quā varia astrologorum vaticinia, nimiriū ut homines quos Deus in suo edificio collocauit, omnipotentiam & bonitatem creatoris sui cognoscere disserent, quod David Psal. 18. v. 1. luculenter indicat, dicens: Cœli enarrant gloriam Dei, & hæc (quæ cum admiratione spectantur) opera manuum eius esse annunciat firmamentum. Et Paulus ad Rom. 31. v. 18. in eandem sententiam de gentibus loquens: Quod, inquit, de Deo cognosci potest, manus festum est in illis, Deus enim illis patet fecit. Siquidem quæ sunt inuisibilia illius, ex creatione mundi, dum per opera intelliguntur, peruidentur, ipsaq; æterna eius potentia & diuinitas. Sunt ergo lumina ria duo hæc præcipue in cœlo constituta, ut per hæc Dei opera, omnipotentia, maiestas, & diuinitas creatoris, hominibus innotescerent, non ut vanitati astrologorum seruant. Sunt præterea data ad designationem temporum, quando illa sunt mutanda, sic finem temporum, & mundi iudicium, indicabunt, cum obscurabuntur ac dissoluentur. Sic tempore passionis Christi, cum tempus legis mutantum esset, admirandam solis eclipsim Dionysius Arcopagita vidit. Et Iosuæ admirandam Dei manum sensit per solem, Iosue cap. 10. v. 13. Sunt item posita ut dies & annos definiant, eorum inquam illuminant terram etiam, stellæ quæ nocte cœlum ornant, & solis annum ambitum suo positu monstrant. Finis quarti diei.

FABRICÆ M V N D I Caput 15.

QVINTVS DIES INCIPIT.

SEcundo gradu rerum creato, iam de tertio agitur, de ijs quæ sunt, vegetantur & mouentur, & pri-
mum de ijs quæ ex aquis, quæ minus solidæ sunt substantiæ, facilius crescunt, & minus diuturnæ
sunt vitæ, quæ in multas species diuiduntur, & singulæ suæ speciei semen intra se generant, ex quo ma-
turo & projecto, eadem species nascitur, cuiuslibet autem speciei individua, eisdem semper charac-
teres habent, adeò ut idem semper sit numerus & figura ossium, idem color, eadem forma corporis
& reliquorum membrorum, eadem vis & natura & sapor, quemadmodum & in herbis & plantis: di-
uersæ autem species, diuersos habent characterismos, in figura vel aliquo accidente differentes, cuius
differentiæ si causam colligere possis, propriam cuiusque speciei, naturam propius contemplaberis;
propria enim cuiusque speciei natura differentiam characterismi efficit, & hæc illam sequitur, vt ex
effectu causam, & ex causa naturam colligere licet. In volatiliū contemplatione eadem occurunt
consideranda: quia autem avium est solidior substantia, & per consequens viuacior, posterius etiam
hoc die earum opus completum est, licet simul formari coeperint, aquis in maria collectis, parata c-
anum cuiusque materia, continuo progressa est creatio, nec cessauit donec perficerentur omnia, & sab-
batum ab omni creationis opere adest; nulla enim causa subest, cur parata materia, creatio rerum
suspenderetur, & que multa atque vnum creat Deus, & ordo naturalis rerum creandarum eleganter
obseruatur. Astra etiam quæ propius ad vitam conferebant, iam præcedente quarto die perfecta fue-
runt, vt operam suam iam validius conferre potuerint, quam cum herbæ crearentur: sic natura rerū
creatarum, mox vt parata fuit, suum officium exequi coepit, & simul omnibus cooperantibus fabrica
mundi processit. O admirabilem sapientiam, quæ tot diuersissimarum rerum ordini, naturæ, orna-
tui, perfectioni & viribus condendis sufficit, sine studio & ratiocinatione: Dixit enim & facta sunt.
Proderit hic singularum specierum anatomiam facere, vt in quibus characterismi singulorum dif-
ferant, cognoscatur, & quo pacto, & quot stationibus in speciem mutetur alimentum, qua statione
sanguis creetur in piscibus. Inuenies etiam in piscibus mirabili prouidentia Dei, vesiculam plenam
incluso aëre, quæ cum pisce incrementum suscipit, cuius officium est, quacunque parte aquæ pendu-
lum sustinere, ne ad fundum corporis grauitate mergatur. Inuenies etiam in fœmellis oua multa,
quæ attritione ad scopulos facta, aut alioqui naturali vi effusa, speciem multiplicant, & quemadmo-
dum semen plantæ extra matrem (cum in se virtutem specificam habeat) projectum, in suo elemen-
to, terra aut aqua, eandem speciem profert; ita & hæc oua piscium in aquam proiecta, vitam suscipi-
unt, & eandem speciem ac characterismum matris exhibit. Aues etiam singularum specierum se-
care, & internas partes ac munia singulorum perspicere nō erit inutile, vt cause characterismorum,
& naturæ propriæ origo rectius cognoscatur. In quibus singula oua viciissim procreantur, & tecta du-
riore crusta (ne vis specifica faciliter exhalet) excluduntur, quæ etiam à matre separata suam vim spe-
cificam seruant, & fœta calore matris, aut etiam hypocaustis, vt in Aegypto visitatum est spacio sex
hebdomadarum aut mensis, suæ speciei aues producunt. Porro maris & fœmellæ, sicut cætera anima-
lia, congressu concipiuntur. Potissimum autem hic attendendum est ad differentiam piscium & avi-
um, quod licet uno eodemque die perfecta fuerunt, non tamen ex eadem materia constent, sed quia
volatilia similiora sunt terrestribus animalibus, vt ex sanguine & tota corporis constitutione mani-
festum est, plus terreæ substantiæ quam pisces habent, vt ex luto aqua nata videantur, & pisces ex
puriore aqua. Sunt igitur volucra media ordine inter terrestria animalia & pisces, propiora natu-
ræ terrestrium animalium quam piscium, proinde serius hoc die perfecta. Vnum autem in omni-
bus animalibus obseruat dignissimum est, quod figuram hominis aliquo modo imitantur, quasi to-
ta natura ad hominis formationem tendente, & in homine demum omnibus numeris perfecta. Ca-
put enim licet longius sit, omnibus ad sensum & motum instrumentis similibus quodam modo do-
tatum est, cranij ossa similia, spina dorsi spinæ hominis vtcunque respondet, & costæ costis, forma-
taque sunt omnia membra pro natura & operatione cuiusque. Finis quinti dici.

FABRICÆ MUNDI

Caput decimumsextum.

De animalium terrestrium creatione.

SEXTVS DIES INCIPIT.

Tertiij gradus duo genera vidimus, pisces & aues, sequitur nunc tertium genus, animalia terrestria,
quæ quo tardius creata sunt, eo similiora sunt homini quo ad sensum & motum: in ratione au-
tem homo omnia in vniuersum superat, vt quæ nihil huiusmodi habent. Sunt autem animalia
terrestria, alia alijs homini similiora, vt de Elephantis scribunt, docile illud animal esse, & ad
intellectum quodam modo accedere. Quid de Simia dicemus? quæ actiones humanas imi-
tatur ludibunda, irascitur, ridet, applaudit, cogitatibunda olfacit, versando inspicit, quasi
deliberans si esui conueniat, nuces dentibus confringit velut homo, & interim

dum sua agit, circumspicit quid astantes moliantur, caput, pedes, & manus similes admodum humanis habet, & per omnia plurimum inter animalia characterismos imitatur hominis; huius ratione consultum est illius anathomiam diligentissime perspicere, & examinare quantum interior dispositio, & in quibus ab hominis interioribus differat, quo animales virtutes, ex interiorum characterismo, innotescant. Existimo enim illas ab hoc dependere, aut speciatim à natura inditas, per huc tanquam idoneum instrumentum in opus excitari, quod tamen ambiguum videtur. Apparet enim vnumquodque in se suæ naturæ principium quoddam habere, quod tamen cum intereunte interit, ita ut causa cuiusque naturæ ipsi rei concreata sit, & non aliunde insit. Facienda est autem cuiusque speciei anatomia, quod omnium inter se animalium differentia interna perspiciatur, & differentiae virtutum animalium ex diuersitate characterismorum innotescant: sic inuenies quibus de causis virtutes animales excellentiores sint in volatilibus quam in piscibus, in terrestribus animalibus quam in volatilibus, in homine quam in terrestribus animalibus, & deprehendes elegantissimum ordinem à minus solidis ad solidiora, ab imperfectiore ad perfectiora, à minus viuacibus ad viuaciora, à temporarijs ad æterna. Vescuntur omnia animalia è terra natis, vnumquodque quod suæ naturæ conuenientius est, cuius naturaliter delectum habet, & hoc scire est utile. Etsi enim natura cuiusque alimentum in suam speciem mutat, aliquid tamen virtutis inest herbis & fructibus, quod autem ad suam naturam vtcunque flebit & immutat, præcipue ubi est affinitas naturarum, & digestio facilis, quinetiam venena immutant, sed vi contrariae naturæ, & corrumpunt. Aues etiam piscibus vescuntur tanquam cognatione affinitatis, & vnumquodque suæ naturæ propinquiore gaudet, eadem specie excepta, quæ à singulis animalibus colitur, præterquam ab homine suæ originis oblio. Habent venenosa animalia, præterquam quod naturam alicubi utilem possident, hoc commodi, quod passim venena ad se trahunt, iisque aluntur, ipsa autem ab alijs absuntur sine noxa, ita natura animalium in cunctis prouidit. Vna autem hic relinquitur quæstio soluenda: vtrum ea quæ nunc est, animalium natura & conditio futura fuerit, si homo non peccasset? Moritura haud dubiè erant absoluto vita periodo, & sibi mutuo in cibum futura, alioqui multiplicationem illorum mundus non potuisset capere, & quorsum immortalia fuissent, cum tantum seruitio hominis destinata essent, cum tot individua multiplicata nulli usui erant futura: hominem autem reuerita fuissent ei que obedientia, Gen. enim 1. cap. v 28. 29. 30. constituit Deus Adamum dominum omnium quæ sub cœlo sunt. Et Gen. 2. v. 21. fecit Deus Adæ & vxori eius tunicas pelliceas, quas mortua animalia procul dubio dederat, cessa- uerat enim Deus iam antea creare.

F A B R I C A E M V N D I

Caput decimumseptimum.

De hominis creatione, & prima ac principali creationis intentione.

Quartus gradus creandorum & perfectissimus, est homo, in cuius usum & seruitium hactenus omnia creata sunt, & quemadmodum illa omnia inter se ordinem & harmoniam ad mutuam opem habent, ita & hæc simul omnia ad hominem certam in natura, qualitatibus & operationibus conformitatem & harmoniam habent, & propterea homo microcosmus à græcis appellatur. Est autem hæc conformitas & harmonia, quantum ad animal hominis attinet. Porro nobilissimum quidam multo in homine est, quod omnium creaturarum dignitatem excedit, nimis anima rationalis, secundum quam ad similitudinem & imaginem Dei conditus est, & quia homo secundum substantiam est animal rationale, & benedictionem accepit ut crescat & multiplicetur, generatione videlicet suæ speciei: non est dubium, quin ex ea benedictione, etiam generandi animam rationalem, potentiam acceperit, quæ præcipua est speciei pars, quam in singulis hominibus de novo creari minime connenit, cum 7. die Deus ab omni creationis opere cessauerit, & sabbatum egerit. Et sunt in hoc inferiore mundo adhuc reliquæ eius materia, ex qua cœlestia & supercœlestia creata sunt, ut sit superioris mundi ad inferiorem naturalis inclinatio & sympathia, & inferioris ad superiorem respectus & desiderium, hinc enim & superiorum ad inferiora proclivitas & cooperatio dependet. Nobilissimum autem quod in superiore est mundo, est cœlum empyreum, siue aquæ supercoelestes, ex quo creatos ostendi angelos, ut etiam ex huius in hoc inferiori mundo reliquijs generari possit anima rationalis; & quid ni possit, cum ex multo crassiore & ignobiliori materia terræ aurum, quod est incorruptibile generetur. Aeterna igitur & immortalis anima multo magis ex supercœlestium aquarum reliquijs generari potest, ut sit similis angelis, & benedictio ac mandatum Dei ad generandum, ac multiplicandam speciem, potentiam generandi animam ex talibus reliquijs dedit. Iam vide quæ dona spiritus sancti siue Dei, sunt in hac anima: sunt intellectus, ratio, iudicium, memoria, amor verè boni, iustitia, gaudium in spiritu sancto, libera electio voluntatis, & si quæ sunt alia. In his enim similitudinem Dei habet, & imaginem in immortali animæ rationalis substantia. Creatus autem est homo hoc ordine & modo. Primum ex A P H A R siue luto figuram humanam plasmavit, in qua haud dubiè ea viscera quæ primum in generatione fiunt, ut cor, deinde epar, & quæ immediate à corde pendent, formari coepiunt, quibus formatis inspirauit.

inspirauit in faciem eius spiraculum vitae. Per os & nares viuentia omnia spiritum attrahunt, quo cor accenditur vita & motu, ita per nares & os fluit spiritum, in quo haud dubie erat ex reliquis aquarum supercoelestium, aut prius in corporis compage aliquid earam conceptum erat, ex quo anima rationalis a comitante spiritu sancto tandem formata est, prius tamen per communem aerem vita animalis procurata est, non enim eadem anima rationalis est, & animal vivificans, siquidem diuersa habent munia, & praevaleat animalis anima, manet rationalis, & est animalis anima certa harmonia & communis operatio interiorum viscerum, ad vitam animalis conspirans, rationalis autem imago diuinæ essentiæ. Quod autem animalia vitam sunt naæta, simili aeris flatu operante spiritu Dei haud dubie factum est, tametsi id non dicatur, in similibus enim similiter Deum operatum esse facile intelligitur. Dona quæ anima rationalis secum attulit, necessaria erant in homine, si immagine Dei esse debebat, ut opera Dei contemplaretur, & creatorem suum agnosceret, veneraretur & coleret, cognitio enim Dei requirebatur ad scopum creationis hominis, quæ enim beatitudo ei apud Deum fuisset sine eius cognitione? Cum ergo summam Dei potentiam & bonitatem cognosceret, & suis illi esset contemplatio & familiaritas Dei, voluit Deus in illo experiri, an qui maximis donis ab illo ditatus erat, quibus Deo obsequi poterat, Deum creatorem suum agnosceret ac reuereretur: voluntariam enim & spontaneam obedientiam & dilectionem requirebat tam beneficis pater, qua coledus esset, & gratum ille Deo obsequium fecisset: facillimum illi præceptum imposuit, ne ex una arbore, vbi tam multæ erant optimorum aspectu & sapore fructuum ederet, ab ea sola abstineret, & credibile est illum Deo aliquandiu obsequutum esse, non enim una hora tantum, ut sentiunt quidam, aut diebus aut hebdomadis aliquot in paradyso permanxit. Quin potius verisimilimum est aliquot annis in eo Dei voluntate permanisse, ut sentit Georgius Cedrenus, quo opera Dei adminiculo Spiritus sancti & contemplatione diuturniore firmiter edocitus, illa posteris suis enarrare posset. Cum igitur longissimum esset vita homines, vera Dei doctrina patitorum traditione, nimurum triu, Adam Mathusalem, Noe, ad Abraham peruenit, cuius deinde sacro cum Deo foedere, facile ad Mosem usque in posteris Iacob reseruata est. Verum sub eius ortum nimium inualescente idolatria, voluit Deus per Mosem primorum operum suorum descriptione, homines ad unius Dei agnitionem & cultum reducere. Genesim igitur mundi, quam ille partim ex traditione, partim ex revelatione Spiritus sancti descriptis, hic contemplari est propositum, quo veram & integrum totius orbis descriptionem, quam indagamus, assequamur. Fuit illi proculdubio frequentius cum Deo colloquiu, in quo de creatione mundi, de natura rerum, de Dei proposito, & alijs, quæ homini scitu erant necessaria, eruditus fuit, adduxit illi Deus animalia, ut singula perspiceret & nomina imponeret iuxta naturam eorum, quæ tam exiguo temporis spacio fieri non poterant. Author est Georgius Cedrenus in compendio historiarum, antiquos quosdam sentire, quod Adam septimo demum anno peccarit, & paradyso eiectus fuit, & efficacibus rationibus id probabile esse ostendit.

F A B R I C A E M V N D I Caput 18.

De lapsu Adami.

Interea dum paradiſum habitaret Adam, familiarior Deo factus, forte non satis grauiter precepit tum Dei ponderans, satanæ aures arrexit, & diu patienter audiuit, qui inimicus factus Deo, quod in isto eius iudicio cœlo eiectus esset, homini insidiatus est, persuasit ei mandatum Dei in alium finem, quem ipse a Deo non audisset, datum esse, quum tamen sciret Deum creatorem suum veracem & iustum esse, nec frustra mandatum dedisse, serpentem vero mendacem, & iuste cœlo eiectum esse. Non enim dubium est, quin multam cum Deo in paradyso conuersationem & varia colloquia habuerit, in quibus de creatione & scopo rerum omnium & natura edocitus fuit, potentiam etiam Dei ex tam sapienti creatione, & recto serpentis iudicio agnouit, ut merito serpentem non audire debuerit: fecit insipienter, in hoc tamen contra Deum non peccauit, quia Deus hoc non prohibuerat. Etenim faciebat ad maiorem Dei gloriam, si Adam tentatus non peccasset, tum enim certum testimonium homo exhibuisset de se bene creato, ut erant omnia valde bona Gen. 1. v. 31. Poterat serpentis sermonem interrumpere, eumque abiicere, & non peccasset. Initium quidem ad peccandum, non tamen peccatum fuit, quod satanæ aures præbuit, Deus enim hoc non prohibuerat, & adhuc potestatem contradicendi obtinebat, sed diutior patientia & familiaritas consensum peperit, & continuo peccauit transgredivendo mandatum, quo offensus Spiritus sanctus, illum suis donis quæ in creatione acceperat, & a spiritu donec non peccaret, sustentabantur, reliquit Deo euentum spectante, at non approbante, quia prohibuerat, Adamo vero de sua constantia experimentum faciente. De hoc lapsu verissime & plausimè scribit Ecclesiasticus cap. 15. v. 16. Deus hominem creauit ab initio, eumque arbitrio consilij sui permisit, si volueris mandata seruabis, optimæque voluntatis fidem præstabis. Ignem & aquam tibi proposuit, ad utrum voles manum tuam porridge, vita simul & mors proposita sunt homini, & utrum cunque placuerit dabitur illi. Porro cum eum peccaturum Deus præsciret, cur non talem creauit, qui labi non posset? Deus omnia bene & paternè fecit, gratia erat, quod tam insignibus animi dotibus ornatus fuit, ut facile tam leui mandato obedire posset, & merito homo pro tantis donis suo creatori obediendo gratus esse debebat. Poterat ergo, ut asserit Ecclesiasticus, stare si voluerit, quod autem cecidit, illius est culpa, non prædestinantis aut volentis Dei, Deus enim omnia valde bona creauerat, & paternè disposuerat. Cum ergo peccauit, Spiritu sancto, qui antea illi familiariter cohabitabat, a quo vitam habebat non intertruram si, non peccasset, priuatus est, qui

qui illum in vita sancta, gratia & favore Dei sustinuerat, derelictus ergo familiari Spiritus sancti presentia, nihil in se sensit quam affectiones carnis, à qua pertractus eiusanimus, ut ex Paulo liquet Rom. 7.v.15. & sequentibus vsq; ad 24. factus est enim & ipse carnalis, hoc est concupiscentijs carnis addictus, vt in eadem constitutus hypostasi. Dicit enim aliam esse legem siue necessitatem in carne quā in animo, & eam animum captiuum in seruitutem trahere. Porro quod captiuum fit, non est sui iuris, sed alterius potestati subjicitur. Indicat igitur animum principio non fuisse carnalem, sed talem eiussim, cum captiuus fieret carni. Hanc peccati originalis originem planè necessarium est scire & obseruare, ne animū ab initio carnalem creatum esse, aut fragilem & impotentē malis resistendi, hoc enim creatoris potentiam argueret, vt qui ad conceptum scopum, hominem idoneum creare non posset, & eius potestatem violaret. Iam quæ calamitates homini ex hoc peccato ortæ sint, disce ex loco Pauli allegato capit. 7. Si enim tantum potuit caro in tot donis ornatum animum, & à Spiritu sancto custoditum, quid non posset in eundem iam sibi captiuum factum, & à spiritu familiaritate desertum? Audi quid Apostolus Rom. 3.v.12. de omnibus tam Iudeis quam gentibus dicat. Omnes deflexerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui exerceat bonitatem, non est vsq; ad unum. De natura humana loquitur sola, sed quando in Christo est, & à Spiritu sancto adiuuatur homo, non est talis, naturalia dona animi, intellectus, ratio, iudicium, memoria, &c. dona non sufficiunt, nisi adsit spiritus, horum sustentator & gubernator. Est autem carnis concupiscentia, non tantum priuatio iustitiae, sed vera inclinatio ad ea quæ carni placent, proinde cum animus eiusdem inclinationis sit consors, nō solum priuatur iustitia, sed habet positivum malum, nimirum perpetuam inclinationem ad carnis placitum, vnde omnia peccata oriuntur, & propterea dicitur illa inclinatione peccatum originale. Quod si priuatio tantum iustitiae esset, non habuisset Paulus occasionem exclamandi. Miser ego homo quis me eripiet ex corpore mortis huius. Rom. 7. Renatus enim animo iam erectus erat. Atque etiam in renatis adhuc hæret peccatum originale, hoc argumentum est, peccatum originale plus esse quam priuationem & malum in natura hærens, quod per generationem propagatur. In peccatis, inquit Psalmista, concepit me mater mea. Præuidens autem Deus, hoc peccatum in homine oriturum, dixit. Quacunque die ex ligno scientiæ boni & mali ederis, moriendo morieris, morte enim corporis hoc peccatum delendum erat. Itaq; omnibus semel mori lex est, quo quod præter creationem est deleatur in salvandis. De paradiſo, vbi fuerit, & quæ eius flumina, in veteri geographia restituta demonstrabo. Homines extra paradiſum creati in illum translati fuerunt.

F A B R I C A E M V N D I Caput 19.

De secunda & subalterna creatoris intentione in creando homine.

Q Via peccaturum Deus hominem præuidit, ne frustra esset tam sapiens rerum omnium creator & ad destinatum finem scopus, quem Adam peccando violauit, nouo beneficio hominis lapsus resarcuit, viam constituit, qua à peccato liber, pristinæ conditioni restitueretur, & procederet prima creationis intentio, filium suum carnem assumpturum promisit, qui pro peccato Adami, quo omnes a generatione tenebantur, satisfaceret, Deum patrem pacaret, & Spiritus sancti auxilium iterum impetraret, quo promisso & credito eadem qua prius intentione vitam æternam assequeretur. Ex hac præscientia mirabili Deus vsus prouidentia, ita creationem omnium absoluit, vt in utroque statu, obedientiæ & lapsus, homini ad vitam æternam consequendam seruaret, ita vt nihil frustra à Deo fieret, tantum maneret mors carnis, quæ peccato originali debebatur, quo illud tolleretur planè ab homine, & purus totus, vt creatus erat, ad Deum veniret, in finem ad quem conditus erat. Porro quia per peccatum originale omnes tenebantur, vt ostendi præcedente capite, quo minus per dona naturæ ad Christum venirent, ordinavit Deus poenitentiam, baptismum & synaxin, præcipua sacramenta, quibus homo coram toto mundo se Christo dederet, & fide eius pro peccatis hominū sacrificiū approbaret & acceptaret, quo contra vim peccati armaretur, hoc solo medio à peccati originalis potestate liberaretur, & contra eius vim, auxilium Spiritus sancti impetraret, durat tam pugna cum peccato, quod ad viuimus, donec illud per mortem carnis (in qua eius origo pendet) aboleatur, ideoq; mors carnis à Deo iniuncta est, propter lapsum Adami, vt peccatum illud, quod præter creationem est, radicibus tolleretur, quo facto saluus est homo, non tamen patet accessus ad Deum patrē, nisi per Christum, Ioh. 3.v.13. scriptum est. Nemo ascendit in cœlū, nisi filius hominis qui descendit de celo. Via à Christo aperienda erat. Et oportuit Christum pati, & ita intrare in gloriam suam Luc. 24.v.26. Ergo vt hoc hic non recte à multis controuersum adjiciam, ante incarnationem Christi, nemo priorum patrum in cœlū ascendit, sed certo loco in gaudio & felici expectatione seruabantur, vsq; ad Christi aduentum. Hunc locum vocabant patres limbum, non inferni, sed paradiſi celestis opinor, in quo Abraham, tanquam pater fidelium nominatissimus erat, in cuius sinu siue congregationem Lazarus post mortem ab angelis deportatus est. Post Christi mortē vero in cœlum adducti sunt, secundum eius testimonium. Pater volo vt vbi ego sum, illic & minister meus sit. Proinde ascendit Iesus Christus suo tempore, cum hac præda & captiuitate magna in cœlum. Peccatum ergo hoc originale & pugna cum illo, durat vsq; ad mortem carnis, sed per fidem in Christum contra illud munimur & seruamur auxilio Spiritus sancti, quemadmodum Adam seruandus erat, si non peccasset. Propter eius pugnam cum animo hominis exclamat Paulus. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius, (quæ ab illo intentatur) Gratias inquit ago Deo meo per Iesum Christum, quem pater saluatorem dedit, & per spiritum suum adiutorem, donec in morte carnis planè abolatur. F I N I S.